

אדרת שמואל

לקט הנהגות ופסקים
ממרן הגאון
רבי שמואל סלנט זצוק"ל

ימי שמואל
פרקי חיים

מהדורת ברקוביץ

הלכות פסח

חודש ניסן

צט. מנהגו היה לחזור ולשנן בימים שלפני הפסח את הלכות הפסח כדבעי והיה אומר: הן רבים באים אלי על מנת לשאול בענינא דיומא ואני מחויב ללמוד הלכות פסח על מנת שאוכל להשיב להם כהלכה¹¹³.

מלואי אדרת

ההנהגה בישראל שלא לקח לוח כי אם כשיש עליו הסכמה מאחד הגדולים שנדפס כד"ן.

ובס' "דבר אפרים" להגאון רבי אפרים זלמן סלוצקי זצ"ל הביא שנתאספו בענין המחלוקת הזו בשנת תר"מ "והיה אתנו גם הגאון זקן ההוראה מנראדא ואמר לי כי לדעתו טוב שבשנה זו יקדשו החדש בירושלים על פי הראיה. והשבתי הלא לא לנו לקדש עפ"ה, אחרי כי אין לנו סמוכין, כנראה בהר"מ ה' קה"ח ובפוסקים וכו' " וראה שם עוד מש"כ בזה.

ועוד בענין זה כת' בבטאון "תורה מצינ" (שנה ג' סי' ט"ז) במאמר מאת הגאון רבי יצחק שלמה בלויא זצ"ל דאע"פ דסומכין ע"ד הפר"ח, מ"מ האריך ליישב שי' הטור. וכן עוד כת' ליישב שי' הטור בס' "משפטי שמואל" להגאון רבי שמואל יעקב רבינוביץ זצ"ל (ק' עבוד השנה). ובאריכות בכ"ז ראה במאמרו של הגאון רבי יחיאל אברהם זילבר זצ"ל בקו"א אוצרות ירושלים" (חלק מ"ב עמ' תרס"ו).

113. **רבי יצחק משה דנציגר זצ"ל** – ס' "תועפות ראם" – תולדות הגאון רבי אליהו ראם זצ"ל (עמ' 130). שם מספר שראה את רבינו בער"פ כשהוא עייף ויגע ופניו מעידות על עיפות. אמר לו רבינו: הרי רבים באים אלי לשאול בענינא דיומא ואני מחוייב לחזור ללמוד הל' פסח ע"מ שאוכל להשיב כהלכה.

מלאים וממילא יבא פסח ביום חמשי' ושנת תרס"ג סימנו ז"ח (והוא שראש השנה יחול ביום ז' והיא חסרה) וכו' (א.ה. עי"ש עוד נפ"מ לשנות תש"ז תש"ח). ובאמת הוא טעות סופר, כמו שכתב בפרי חדש ששנת תרס"ב סימנו זח"ג דהיינו שיום ראשון של ראש השנה יחול ביום ז' והיא חסרה דהיינו שחשון וכלול שניהם חסרים וממילא יבא יום ראשון של פסח ביום ג'. ושנת תרס"ג סימנו הש"א דהיינו שראש השנה יחול ביום ה' והיא שלמה ופסח יבא ביום ראשון וכו'. ועיין בשו"ת "חתם סופר" (ח"ו סי' ל"ה) שכ' גם כן לענין הקביעות לעין בטור ובהגהת הפרי חדש. וכן מצאתי עוד בכמה ספרים שכתבו שכנים דברי הפרי חדש ואין לזוז מהם. ועי' ב"פרי חדש" שיש עוד נפקא מינה באיזה שנים, אך הם רחוקים מאתנו קרוב למאתים שנה ובודאי יבא הגואל קודם ונקדש החדש על פי הראיה ואין נפ"מ מזה". וראה עוד בענין זה בביה"ל (סי' תכ"ז ד"ה כשראש חדש).

והוסיף עוד המ"ב: "והנה בעתים הללו נמסר בעונותינו הרבים הדפסת הלוחות ביד כל אחד ואחד ויש מזה קלקול גדול, שיש מהם שלוקחים איזה לוח ישן ומדפיסים ממנו ומטעים בהם הבריות, שהרבה עובדי דרכים שאין יודעים זמני חדשים ומועדים כי אם מן הלוח וסומכין עליו כעל פוסק מפורסם וראוי מאד לגדולי ישראל להשגיח על זה ומה טוב אם היה

אפיית מצות

ק. יש מייחסים את מנהג ירושלים העתיק לשאוב מים שלנו מהכפר 'מוצא' [-'קולוניא'] בואכה ירושלים למנהג שהונהג על ידי רבינו¹¹⁴.

קא. בש"ע (סי' תס"ז ס"ה) כת' וז"ל: "דגן שבמחובר ונתייבש לגמרי ואינו צריך ליניקה, כמאן דמנח בכדא דמי ומקבל חימוץ אם ירדו עליו גשמים" ולפי"ז פסק רבינו בחימים שנשארו בקרקע כשכבר לא היו צריכים לגידולם ע"מ שיהיה עליהם שמירה ולא יתהוו בהם תולעים, נקראים אינם צריכים לקרקע, מאחר והיניקה עכשיו אינה שייכת לעצם הגידול¹¹⁵.

מלואי אדרת

הגריז"ס את בנו הגאון רבי משולם דוד שליט"א ע"מ שיאתר את המעיין שבכפר ולאחר שמצאו נסע לכפר מוצא לשאוב מים שלנו.

115. מתוך תשובת רבינו להגאון רבי אהרן אורלנסקי זצ"ל – גאב"ד פתח תקוה –

ס' "הר המור" – פסח (עמ' מ"ט). וז"ל: "ב"ה ירושלים עה"ק ת"ו – עש"ק ט"ז אייר תרס"ב. ברכה ושלום למע"כ ידי"נ הרב הג' המפורסם וכו' כש"ת מו"ה אהרן הכהן ארלינסקי נ"י רב במושבת פתח תקוה ת"ו, אחדש"ת. קבלתי יקרת מכתבו מיום ג' העבר והנה התשובה, כי לדעתי החיטים שהיו צריכים לקרקע [בשביל] הגידול, אין עליהם שום ספק, אבל החיטים שלא היו צריכים לקרקע לגידולם, רק שיהיה להם שמירה שלא יתהוו בהם תולעים אינם צריכים לקרקע, ומעב"ת שיח' יזהיר להקונים חטים שמורים לחג המצות, שיקנו דוקא מאלו המקומות שאין עליהם שום ספק, ועליה דמעב"ת קא סמיכנא ועפ"י ההכשר שיתן מעב"ת יקנו פה שמורה לחג המצות, והיה זה שלום וברכה. מאת ידידו הדוש"ת וחותם בברכה".

ובנראה השאלה שם כמשנ"ת שהשאיירו את החיטים בקרקע כדי שלא יתהוו בהם

ובנו"ע לציין כאן מש"כ בס' "ארח דוד" מהגר"ד בהר"ן זצ"ל (עמ' צ"ח) שעורר על המנהג שהרבנים דורשים בשבת הגדול פלפול וגורם לכך שיהיו טרודים מדי להכין את דברי הפלפול ואין להם פנאי לחזור בדבעי על הל' פסח.

114. הגדה של פסח "מבית לוי" – בריסק (עמ' קפ"ז). וכותב שם עוד, דיש מייחסים מנהג זה להרמב"ן. אך לדעתו שם, מנהג זה מיוחס להמהרי"ל דיסקין זצ"ל ומספר שם מעשה על הגריז"ס סולובייצ'יק זצ"ל שהקפיד בכל שנותיו בעיירה בריסק להשתמש למצותיו ממים שנשאבו מתוך בארות שנבעו מן הקרקע. ובשנת תש"א כשעלה הגריז"ס לא"י ונוכח שבא"י אין באר כזו, תרו בני ביתו אחר בור מים נקי של מי גשמים ומצאו בשכו' "ימין משה" ושאבו ממנו, אולם דעתו של הגריז"ס לא היתה רגועה מכך, שחשש שהמים שנקו ממי גשמים דרך המרזבים שעל גגות הבתים שמא אינם נקיים מספיק ולכן החליט לתור אחר מעיין של מים חיים. ולשנה הבאה, סח בפני הגריז"ס זקן א' שבזכרוננו שבשנה אחת כאשר היו הגשמים מועטים ובורות המים ריקים, לקח הגה"ק המהרי"ל דיסקין זצ"ל מים למצותיו ממעיין מוצא. שלח

קב. בש"ע (סי' תס"ו ס"ד) כת' וז"ל: "נפלו מים על קמח או נתלחלח השק, יאחו בידו כל המקום המלוחלח בשק, או שיריק כל הקמח שבשק ואם אי אפשר לעשות כן, ירקד הקמח והשאר מותר. ודוקא כל זמן שהוא מלוחלח, אבל אם נתייבש הלחלוחית לא מהני ריקוד, דמפרך ומתערב עם השאר ואסור לאכלו בפסח וכו'". ולפי"ז פסק רבינו בעובדא "שבעת שרקדו הקמח שמורה ראו שמן התקרה דלף טיפין של מטר על השק עד שנתלחלח השק היטב, וכאשר ראו זאת לקחו סכין וחתכו את המקום הלח ולקחו הקמח משם, וציוו להמרקדת שתרקוד תיכף את השאר בנחת בלי שתכביד ידה על הנפה ולא עשתה כן רק הכבידה ידה כשאר המרקדים ואח"כ נמצא על השק רחוק מהמקום שחתכו בצק ממש, גם מן העת שנצא זה עד ההרקדה נשתהא זמן מה עד שאפשר שיכול להיות שנתייבש ביני וביני" ופסק רבינו לאסור לפי"ד הש"ע¹¹⁶.

מלואי אדרת

השתלשלות הענינים בזה הוא שנשאל ע"כ הגאון רבי אליעזר יצחק זצ"ל בשו"ת "חוט המשולש" (סי' נ"ב) והעביר את השאלה לרבינו על מנת לשמוע את הכרעתו.

וז"ל השאלה ב"חוט המשולש": "ע"ד השאלה שאירע שם, שבעת שרקדו הקמח שמורה ראו שמן התקרה דלף טיפין של מטר על השק עד שנתלחלח השק היטב וכאשר ראו זאת לקחו סכין וחתכו את המקום הלח ולקחו הקמח משם, וצוו להמרקדת שתרקוד תיכף את השאר בנחת בלי שתכביד ידה על הנפה, ולא עשתה כן רק הכבידה ידה כשאר המרקדים, ואח"כ נמצא על השק רחוק מן המקום שחתכו בצק ממש. גם מן העת שנמצא זה עד ההרקדה נעשתה זמן מה עד שאפשר שיכול להיות שנתייבש ביני וביני".

וכת' ע"ז רבינו בתשובתו: "לכבוד רב חביבי וידיד נפשי הרב המאוה"ג חריף ובקי אמיתי כ"ש מו"ה אליעזר יצחק נ"ו. מכתבו

תולעים, ונשאלה השאלה האם זה מיקרי 'צריך ליניקה' או לאו.

ויש לציין דבענין חטים מתולעים יש בהם ב' חששות. א. משום הרוק שבפי התולעת כמו העכבר. ב. משום דאם נשארו תולעים שלמים בתוכם וואפילו אם מחמת איסור תולעים מותר, אולי גוף התולעת מחמיץ. וב"שדי חמד" (מערכת חמץ ומצה סי' י"א או' ה') כת' בשם השכנה"ג שהשוה חטים מתולעים לחטים שאכלו מהם עכברים. והביא עוד מס' "שפת הים" דכונת הכנה"ג לאסור משום גוף התולעת דמחמיץ דהוה כמי פירות. ובשם ה"מאמר מרדכי" כת' דכונת הכנה"ג הוא משום רוק התולעת ולכן סובר דהכנה"ג אוסר רק בדליכא ס'.

116. תשובת רבינו להגאון רבי אליעזר יצחק פריד זצ"ל – גאב"ד ואלאז'ין – קו' "הר המור" – פסח (עמ' מ"ו). וככל הנראה

מלואי אדרת

הפירור תתבטל בשאר מצות בע"פ, הא הוי ככרות של בעה"ב או דבר שבמנין ולא בטיל משום דהוי דבר חשוב".

וראה עוד בשעה"צ (סי' תס"ו ס"ק מ"א) שכת' דדעת הלבוש כהפר"ח, אך בכנה"ג חולק עליו ודעתו כפסק הש"ע. וב"מאמר מרדכי" מצדד לעיקר הדין כהלבוש והפר"ח דמקרי לח בלח ומ"מ למעשה אינו מצדד להקל רק בנאפה קודם פסח. וב"אליהו זוטא" אינו מצדד להקל רק ביש עוד ספק.

ובנו"ע לציין כאן עובדא שסיפר רבינו כי פעם בא אליו איש שהיה סוחר שמורה ושאל כי אשתו הניחה את שקי הקמח על גבי שקי החטים, שאלו רבינו באיזה קמח ואיזה חטים מדובר, ענה לו הן הקמח והן החטים של שמורה. אמר לו רבינו אם כן, בדעתך להחזיק את החטים האלו עד לשנה הבאה. ענה לו השואל שכן, דעתו להחזיק עד לשנה הבאה. שאלו רבינו עוד, במה אתם מתכסים בלילה, בכסות או בשמיכות. ענה לו, בכסות, מיכין שהשמיכות נוקו לפסח, לכן לבינתיים מתכסים בכסות עד הפסח. אמר לו רבינו, אם כן, תאמר לרעיתך שהשנה תתכסו גם בפסח בכסות ואילו את השמיכות תשימו על שקי הקמח שעל שקי החטים ולא להזיז אותן מעליהן כל ימי הפסח.

לאחר מכן אמר רבינו למקורביו, הרי פסק זה הוא כעין מדרש פליאה, אלא שראיתי שקיים אצלם חשש גדול של חמץ, כיון ששקים מלאים אבק קמח נמצאים אצלם בתוך הבית שכבר הוכשר לפסח על גבי שקי קמח של חיטה שמורה, א"כ האנשים הללו חושבים כי חיטה של פסח וקמח של פסח, אין לך 'פסח' גדול מזה, כי הרי זהו הפסח בעצמו ואין עוד מה להזהר בו. ואם מאבק הקמח הזה שבתוך השקים הריקים יבא אצלם בפסח לתוך הקדרה או לתוך הקערה ויבאו לידי חימוץ, יעברו אלה על חמץ

קבלתי לנכון בזו השעה ולא עיינתי בשום ספר כלל בעת מחמת כי טרידנא באפיית המצות של המופלג מוהר"ר צבי להשגיח כי בדעתי להתעכב פה עד אחר חג הפסח, כי כן נתבקשתי מר' צבי הנ"ל, לכן אקצר".

"מ"ש מר שעל הדין דנתייבש צווחו גדולי האחרונים – כפי הרשום בזכרוננו כוון מר לספר "מקור חיים" והספר הלז איננו פה".

"מה שתמה על הך פסקא דש"ע וכת' מר כיון דאחר האפיה לא יהא ניכר הפירור בפ"ע הוי כמו לח דבטל, דהחילוק בין לח ליבש הוא משום דבלח אינו ניכר. הנה אף דכתב שנמצא זה ב"פרי חדש", עב"ז תמיהני על תמיהתו ולא שני למר בין לח ליבש, דהא לח בלח בשאר איסורין אחר דנתבטל מותר לאכול בב"א לב"ע, לא כן יבש ביבש. והטעם פשוט ויש בזה ריבוי דברים ועת לקצר ועכ"פ דברי הש"ע נכונים בטעמם. וימחול מר לעיין בזה היטב ואין להאריך".

"עוד אני רוצה לומר מילתא חדתא, דבנידון דידן בהך פסקא דש"ע כ"ע מודים דאסור, אף הפוסקים דס"ל דאינו חוזר וניעור אף ביבש, והוא דהנה הר"ן כת' הטעם דדבר שיש לו מתירין לא בטיל משום דהיתר בהיתר לא שייך ביטול, יעיין בר"ן נדרים (נב)".

"והנה לכאורה קשה לדעתו על הפוסקים דס"ל דקודם פסח בטל, הא קודם הפסח הוי היתר בהיתר ולא שייך ביטול לדעתו. ואמרתו לתרץ דבערב הפסח נתבטל בס' ואינו חוזר וניעור בפסח וא"כ לא שייך זה רק בלח בלח או ביבש ביבש, אבל בנידון דידן לא שייך זה, דניחוי אגן, המצה שיש בה הפירור בודאי אסור לאכול החתיכה שהפירור בתוכה, כיון דקודם פסח לא נתבטל הפירור בקמח משום דהוי היתר בהיתר, ובערב הפסח כבר נאפתה המצה, והמצה שיש בה ביטול ברוב, ואם נימא דהמצה שיש בה

קג. בחטים שנשלחו מא"י לחו"ל ובמעבר הגבול נפתחו השקים על ידי אנשי הגבול ולא הסכים רבינו להתיר כי אם על ידי שני עדים כשרים המשיגים במקום הביקורת. והטעם עפ"י הוראת הגר"א במעשה שהיה¹¹⁷ כי פעם אחת צוה הגר"א להשליך חטים משומרים בערב פסח אחר חצות לתוך הנהר ולא ידעו מה היתה הסיבה לזה. וביאר הגר"א טעמו כיון דאיתא בגמ' ובפוסקים שסתם חטים משומרות הם, והו' באופן שאין מצוי מטר בקיץ, ולכן אי"צ מעיקר הדין לשמרו משעת קצירה וכמבואר בש"ע (סי' תנ"ג ס"ד) דאחזוקי רעותא לא מחזקינן, משא"כ בחו"ל שהגשם מצוי בקיץ כמו בחורף, א"כ הרי זה ספיקא דאורייתא שמא בעת הקציר נפל עליו מים והרי זה כמו ארבה המובא בש"ע (סי' תס"ז ס"ב) דהחטים אסורים אפילו לא נתבקעו והיות כי באותה שנה היה בוואלין כל ימי הקציר גשמים רבים, ע"כ היה סובר דזה הוה כמו חזקת איסור ולכן כיון דהוה חזקת איסור, לא מהני ע"ז עד א', כיון דעד א' נאמן נגד חזקת איסור היכא שאין בידו כמבואר בגיטין (ב) וע"כ היה מצריך רק ב' עדים כשרים¹¹⁸.

מלואי אדרת

הגר"א שעדיין הוא מתמהמה, פנה אליו ואמר לו 'לא יראה ולא ימצא', מיד לקח ר' לייב את מצותיו ואת כל תבשילי החג המכילים תערובת מצות והשליכם אל מימי הנהר. בתוך כך, הואיל הגר"א לשלוח עבורו שלשים מצות משלו עבור כל יומי החג. ע"כ תוכן המעשה.

ולפי המובא שם טעמו ונימוקו של רבינו נותרו עלומים מכל אדם. ולימים שאל ע"כ בעל "עליות אליהו" את הג"ר יחזקאל לנדא זצ"ל – אב"ד וילנא וחתנו של הגביר רבי לייב, ענה כי לדעתו לא היה זה ענין לסודות ולנסתרות, כי אם טעם פשוט עפ"י חומרותיו של הגאון, שלא רצה להקל בהם גם למקורביו. אולם, לפי הנכתב כאן, פירט הגר"א את טעמו.

118. מכתב תשובה מהגאון רבי עקיבה יוסף

בפסח במשהו, לכן נאחזתי בשאלה שלהם וצירפתי אליה את ענין השמיכות, עד שיצאה להם ההוראה החמורה שהשתא מוכרחות השמיכות להיות מונחות על שקי הקמח שעל שקי התבואה מבלי להזיז אותן זיז כל שהוא, עכשיו אני בטוח שהם לא יכשלו בחמץ במשהו בפסח – מפי השמועה.

117. הובא בס' "עליות אליהו" (הע' ק"ט) מפי רבי רא"ד שטראשון ומנכדי הגביר רבי לייב ב"ר בער זצ"ל. וזה תוכן המעשה: שנה אחת בער"פ שלח הגאון לקרוא לקרובו הגביר הג"ר לייב ב"ר בער זצ"ל מוילנא ושאלו מה מקורם של מצות ה'שמורה' שלו, משהשיבו ר' לייב את שם האיש ממנו השיג את המצות, הודיעו הגאון: מצות השמורה שלך הינם חמץ גמור. כשראה

מלואי אדרת

לא הוה אחזוקי ומימילא עד אחד נאמן באיסורים כמו בכל התורה.

"וגם אשר מפרש בטעם הגר"א דהוה חזקה צ"ע, כי אין כאן חזקת איסור והא ראיא דגם בחיטים שירדו עליהם מים, כתב הרמ"א (סי' תס"ז ס"ב) דלא הוה רק ספק נתחמץ וא"כ עד אחד נאמן בזה. ואפשר דטעם הגר"א מדכתיב 'ושמרתם' ודאי משמע ולא ספק, ואין ודאי כי אם על פי ב' עדים, מ"מ צ"ע דזה רק למצות מצוה ולא לשאר המצות. או די"ל דס"ל דבזה"ז חשודים טפי בשביל ממונם, ע"כ אין לסמוך כי אם עפ"י ב' עדים, כש"כ אלו שפעדיטרעס וככל הנראה, אלו יהודים שעמדו בביקורת הגבולות שם אינם נאמנים כל כך להיות משגיחים עליהם בל ישטפו עליהם זרם מים."

"אמנם עם כל זאת נראה דאין כאן רק מדת חסידות, דהא מצות עיקר הדין אין צריך שמירה כלל כדאיתא בסי' תנ"ג ס"ד. ואינהו מיכל אכלי אע"פ שאינו משומר משעת קצירה איך אפשר לגלגל עלינו חדשות ולחוש כ"כ שלא להאמין עד אחד הנאמן על איסור תורה."

"ואנא אמינא דערבך ערבא צריך. ומה שכת' בס' "עליות אליהו" העיד לי הרב המגיד עיני יצחק ו-הלא הוא הגאון רבי יצחק אהרן רפפורט זצ"ל, המגיד מוילקומיר בעל "עיני יצחק" די"ו אשר שמע בטח מגדול הדור תלמיד הגר"א כי שקר ענו בו לגזם ולבדות דברים, ואין למדין הלכה ממעשה כדאיתא בב"ב (ל), ע"כ לא נשמע לדברים אלו, ואין לנו אלא תורה ועפ"י תורה אין מקום לחוש לו."

"ואפשר אולי ליישב דעת הספר "עליות אליהו" דהנה בחו"ל כמעט שאין בנמצא חיטים שאין מעורב בו מתולעים אשר בא ע"י לחלוחית הקרקע אע"פ שלא ירדו עליהם גשמים ונהגים בכל תפוצות ישראל לברר אותם ולסמוך על

שלזינגר זצ"ל לרבינו וכת"ו. וז"ל: "לכבוד הגאון המפורסם מהר"ר שמואל סלנט נ"י. על דבר חטים שמורים אשר נשלחו למדינת הים, ושם אצל הגבול, נפתחו השקים של חיטים ע"י אנשי הגבול, ולא רצה להתירו כי אם ע"י שני עדים כשרים המשגיחין במקום הביקורת. והיה הפלפול על מה שהובא בשם הגר"א בספר "עליות אליהו" כי פעם אחת ציוה הגר"א להשליך חיטים משומרים בערב פסח אחר חצות לתוך הנהר ולא ידעו מה היה הסיבה לזה, ודרשו היטב ואמר טעמו ונימוקו על אשר החמיר כ"כ לזורקם לנהר ולאבדם, היות כי מה דאיתא בגמרא ובפוסקים שסתם חטים משומרות הם, הוא באופן אשר אין מטר מצוי בקיץ, ע"כ אינו מן הנצרך מעיקר דינא לשמור משעת קצירה כדאיתא בשו"ע (סי' תנ"ג ס"ד) דאחזוקי ריעותא לא מחזקינן, משא"כ בחו"ל אשר הגשם מצוי בקיץ כמו בחורף, א"כ הרי זה ספקא דאורייתא שמא בעת הקציר נפל עליו מים והרי זה כמו ארבא כמובא בשו"ע (סי' תס"ז ס"ב) דהחיטים אסורים אפילו לא נתבקעו והיות כי בשנה ההיא היה בוואלין כל ימי הקציר גשמים רבים, ע"כ היה סובר דזה הוה כמו חזקת איסור. ועפ"י סובר מע"כ דכיון דהוה חזקת איסור לא מהני ע"ז עד אחד, כיון דאין עד אחד נאמן נגד חזקת איסור היכא שאין בידו כמבואר בגיטין (דף ב), וע"כ היה מצריך רק ב' עדים כשרים גם אם פתחו את החטים בגבול דהוה כמו חזקת איסור."

וע"כ השיב הגרע"י לחלוק ע"ד רבינו ומפני שתשובה זו אינה מצויה, נעתיק כאן את תשובתו בשלימותו וז"ל: "אמנם במח"כ אין הנדון דומה כלל וכלל, חדא דגם אם היו גשמים כל ימי קציר עדיין אינו מוחזק חמץ. ואם תמצא לומר כי הוה מוחזק, התם על חטים שנטבעו במים, משא"כ בנידון דידן אשר היה להם חזקת היתר ויש לחוש רק משום אחלופי בגבול, בודאי

בענין חטים שמורות לפסח שהוכנסו לירושלים קודם הפרשת תרומות ומעשרות מהם, ראה להלן הל' תרו"מ (או' של"א).

קד. עובדא הוה בסוחר שהיה רגיל במשך שנים לקנות חטים בפתח תקוה וטחן אותם ואפה מצה שמורה לפסח כדי למכרם בירושלים לצורך פרנסתו,

מלואי אדרת

שהמצות של כל ימי הפסח יהיו מחטים משומרות משעת קצירה וכמבואר ב"מעשה רב" (או' קפ"ו) וז"ל: "המצות של כל ימי הפסח יהיו משומרות משעת קצירה..." וביאר רבינו טעמו משום דדעת הגר"א וסיעתו דמצוה מה"ת לאכול מצה כל ז' ימי הפסח, א"כ מה שאמרה תורה 'ושמרתם את המצות' קאי שפיר על כל המצה שאוכל כל שבעת ימי הפסח וכ"כ לבאר בשם רבינו בס' "עבד המלך" (פ' בא) להגאון רבי שמואל הומינר זצ"ל כפי ששמע מהגאון רבי אליהו מרדכי אייזנשטיין זצ"ל. וראה עוד להלן בזה (או' קה"א), א"כ לפי"ז מיושבת תמיהת הגרע"י מדוע הורה הגר"א להשליך את החטים לנהר הלא היה אפשר להשתמש בהם לשאר ימי החג דהא מה שנאמר 'ושמרתם' זהו קאי על המצות מצוה וע"ז יש ליישב דהרי לטעם הגר"א לכל ימי החג צריכים מצות שמורות ומה שנאמר 'ושמרתם' זהו קאי על כל שבעת ימי החג.

ובענין מ"ש הגרע"י דיש חשש של חטים מתולעים, ראה לעיל מש"כ בזה בשם רבינו (או' ק"א) ובהערות שם ורשם איתא בשם ה"מאמר מרדכי" דלפי"ד הכנה"ג (עי"ש) הרי יש לאסור חטים מתולעים רק בדליכא ס', אך ראה בשו"ת "שואל ומשיב" (מהדור"ק ח"א סי' קס"ז וח"ג סי' פ"ז) דאף שיש ס' ונתבטל, אבל מ"מ לענין מצות מצה שמורה לא מהני, משום דבעי שמירה ודאית ולא ספק. וא"כ לשי' הגר"א שיש להחמיר במצה שמורה, א"כ חשש בתולעים בכל דהו.

ביטול קודם פסח וכן אנו עמדנו על ברירה כזאת תמיד בבי"ד דקאלאמיייה, נמצא שזה דומה לאיתחזוק איסורא דאיכא מתולעים. ולכן צריך שיהיה בכשרים כדי לבטלן וא"כ אפשר דצריך שיהיו הכשרים ודאי אינם חמץ, משא"כ בנפל גם עליהם מים דשכיחי התם, א"כ לא מהני ביטול, כיון דהחטים שאינם מתולעים ג"כ בספק אם הוה חמץ".

"היוצא לנו מזה כי צריך להחמיר על חטים משומרים וכל בעל נפש יחוש לזה, אמנם הנשלח בחזקת שימור, שפיר יש לסמוך על עד אחד כשר שאינו חשוד ויאכלו עניים וישבעו מן הזבחים ומן הפסחים על שולחן גבוה" ועכ"ל תשובת הגרע"י.

והנה במה שרצה הגרע"י לבאר טעם הגר"א משום דכתיב 'ושמרתם' משמע ודאי ולא ספק ועל כך תמה הגרע"י דאם כן זהו רק במצות מצוה ולא לשאר המצות, כדבריו כ"כ בשעה"צ (סי' תנ"ג ס"ק ס"ו) בשם ה"בית מאיר" דשימור צריך להיות ודאי ואע"פ שיש כמה ספיקות להקל, מ"מ שימור ודאי לא הוה. אך מ"מ כת' השעה"צ דזה קאי רק על מצות מצוה, אבל לשאר המצות של שאר ימי החג מותרים. ולפי"ז תמה הגרע"י מדוע היו צריכים להשליך את החטים לנהר הלא אפשר היה להשתמש בהם לשאר ימי החג?

על כך אפשר בס"ד ליישב עפ"י דברי רבינו גופיה שביאר את טעמו של הגר"א שנהג

שנה אחת קם לו מתחרה שקנה חטים ברמלה והביאם לירושלים, טחנם ואפאם על מנת למכרם. בא הסוחר הראשון לפני רבינו ושה בפניו את צערו שמוחזק מזה שנים במכירת מצות שמורות והלה מסיג את גבולו. שלח רבינו [אחר שבירר את העובדות לאשורן] להכריז שהמצות מרמלה אסורות בהנאה אפילו לאחר חג הפסח, מיהר הסוחר מרמלה לרבינו ושאלו לפשר הדבר. ענה לו רבינו: לו היית בא למול קודם את עצתי, היתה נמצאת לך תקנה. עתה לאחר שלא שאלת, עברת על איסור חמור של השנת גבול ואין לך תקנה¹¹⁹.

דברים המותרים והאסורים באכילה בפסח

קה. הצטרף בצירופא דרבנן לכרוז שהוציאו חברי הבר"ץ פרושים בירושלים בשנת תרס"ו ובו התירו אכילת מצות מאשין [מכונה] בפסח¹²⁰.

מלואי אדרת

וכמו"כ אין איסור עני המהפך בחררה אלא על המשתדל לדחות את חבירו מהקניה או מהשכירות, אבל על בעל הבית המשכיר או המוכר, לא מצינו איסור.

וא"כ אפשר שרבינו נקט להלכה כד' הרמ"א בתשו' שיש אסור לקנות אצל המשיג גבול ודלא כהנחלת יהושע, אך בס' "חשוקי חמד" ב"ב (כא:) ביאר דאפשר דרבינו לא אסר מצד הדין אלא מחמת מיגדר מילתא שלא יבא אחד להשיג את גבול רעהו.

119. ס' "שמואל בדורו" (עמ' קכ"ט). וראה בענין זה של הסגת גבול בשו"ת הרמ"א (סי' י') שנשאל בעובדא דהמהר"ם פאדוא שהדפיס את הרמב"ם ובא נכרי וגם הוא הדפיס את הרמב"ם והחיל את המחיר. וענה הרמ"א שאסור לקנות אצל הנכרי מד' סיבות והראשונה משום שהנכרי השיג את גבולו של המהר"ם והיה אסור לו להדפיס מכיון שברי הזיקא, כי המדפיס השני הכריז שכל ספר יוחיל זהוב טפי מהגאון "ומי ראה זאת ולא יבא אליו לקנות ממנו ויכול הוא להחיל כי הוא מעשירי הארץ" ולכן אסר לקנות מהמדפיס השני.

120. בשנת תרכ"ג הגיעה לירושלים המכונה הראשונה ע"י הגאון רבי ישראל אורזילאנר זצ"ל דיין דמינסק, מאז החלו הפרושים בירושלים להשתמש במצות מכונה דוקא. עם פטירת רבי ישראל בשנת תרכ"ו, חדלה תעשיית המצות מכונה בירושלים, בשנת תר"ס נתחדשה שוב במכונה לגלגול לגיבוש העיסה בלבד. בשנת תרס"ו הותקנו גם שאר

אולם ב"משפט שלום" (סי' רל"ז קונט' תקון עולם, משמרת שלום או' כ"ד) הביא משו"ת "נחלה ליהושע" (סי' כ"ט) שנשאל אם מותר לשוחט ללכת לשחוט במקום שיש שם שוחט אחר ובת' דלא מצינו איסורא דפסקית לחיותאי אלא על הבא להשיג גבול רעהו, אבל על הקונים או המביאים לטחון לא מצינו איסור

קו. ולגבי מנהגו באכילת מצות, האם אכל מצות יד או מכונה, בידינו עדויות סותרות, י"א כי הורה לאפות עבור בני ביתו מצות מכונה¹²¹ וכן נהג אף הוא עצמו לאכול מצות מכונה¹²². אולם י"א שבעבור ביתו, ביקש מהגרי"ח זוננפלד זצ"ל לאפות עבורו מצות יד ונימק שבתור מורה הוראה עליו לפסוק כפי הנראה להלכה שהמצות כשרות, אולם כשלעצמו, אין ברצונו להוציא לעז על כל אותן השנים שהוא ורבותיו אכלו רק ממצות יד¹²³. וי"א עוד שרבינו כלל נמנע מלומר את מנהגו בזה ולא רצה לגלות את דעתו בסוגיא¹²⁴.

מלואי אדרת

מצות – עמ' 278) וז"ל: "הרבה רבנים ובתוכם ר' שמואל סלאנט התירו המכונה בירושלם והוא בעצמו אכל מהמצות של המכונה בשנת תרס"ח".

123. נכד רבינו – רבי שמואל א. סלנט זצ"ל בשם רבי אהרן פרוש זצ"ל – ס' "שמואל בדורו" (עמ' ק"ט). וראה כעין זה בהגדת "לב העברי" (עמ' י') שם מביא מש"כ הגרע"י שלינגר זצ"ל "ובאשר נשאלתי סתם השבתי זה ברור לי כי אברהם אבינו לא אכל מצה של מאשיין, כי אם כקדם, ובכן השיבנו וגו' חדש ימינו כקדם אני רוצה מצות כאלו אשר נעשה מאברהם אבינו זיע"א".

והנה מנהג הפרושים בירושלים, רובם נהגו לאכול ממצות מכונה וביניהם גדולי התורה כגון הגה"ק רבי יעקב יהודה לייב לעוי זצ"ל, כמ"ש הגר"ש דבליצקי שליט"א בק' "מוריה" (חשן תשס"ט עמ' י"ח). הגר"ז בהר"ן זצ"ל, כמ"ש בהגדת "לאבות ובנים" (עמ' ל"ד). הגר"ד בהר"ן זצ"ל, כמ"ש בס' "ארח דוד" (או' ר"א). וכן הגרי"י פישר זצ"ל בס' "אבן ישראל" על הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ו) כת' "בודאי צריך כל אחד להדר ולאכול מצות הנאפות ע"י מכונה". וכן בהגש"פ "מועדים וזמנים" (עמ' כ"ב) כת' "וכן המנהג פשוט מזמן אצל הפרושים בעה"ק ירושלים" ולאכול מצות מכונה.

המכונות וחברי בד"ץ פרושים [במכתבם מחודש אדר תרס"ו] חתמו על הכשר המצות, ומעידים כי בקרו במאפיה ומצאו כי "כל סדר האפיה על המאשין הנ"ל, הוא ביתרון הכשר אף למנהגין מן המהדרין בלי חשש כלל" וכן רבינו הצטרף לדברי הבר"ץ וז"ל: "דברי הרבנים בד"ץ אינם צריכים חיזוק, ויכולים אחינו בית ישראל לסמוך עליהם".

ומסופר עוד כי רבינו היה מבקר במאפית המכונה ומפקח על האפיה. ואף בשנת תרס"ח בה פורסמו בירושלים מכתבים מבעל ה"אבני נזר" וממהדרש"ם מברעזאן, בהם קראו תיגר על מצות מכונה, הורה רבינו אף אז להמשיך באפית מצות מכונה.

121. ס' "החשמל בהלכה" (פ"ט עמ' 102) בשם זקני ירושלים.

122. הגאון רבי יחזקאל הלוי גרובנער זצ"ל – שו"ת "כנסת יחזקאל" (סי' ל"ב). וז"ל: "ושמעתי שהגאון מרא דארעא דישראל ר' שמואל סלאנט זצ"ל התיר המכונה בירושלים והוא בעצמו אכל מהמצות של המכונה בשנת תרס"ח".

וכן רבי יהודה דוד אייזענשטיין ז"ל בס' "אוצר ישראל" וניי יורק תרע"א) (ח"ו ערך

קז. העיד על הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל שבעת היותו בהלברשטאט, התאכסן אצל גביר אחד כמה חודשים ובחג הפסח לא רצה לאכול בביתו של הגביר כיון שנמצאו אצלו מצות מכונה ויאמרו כי מאתו יצא הוראה להתיר דבר הנאסר מכמה מחכמי דורו¹²⁵.

מלואי אדרת

יכתוב מכתב מיוחד בשבח מצות אלו שהיא אופה. מכיון שלא רצה רבינו להכניס עצמו בעין סערה זו אמר לה כי היא יכולה לפרסם ברבים כי רבי שמואל יבא בעצמו לאפות מצות במאפיה זו. כך לא פירסם רבינו מכתב בענין זה אך הרנין את לב האלמנה. ווראה מעשה כע"ז בס' "ארח דוד" (עמ' צ"ט) על הגר"ז בהר"ן זצ"ל שלמרות שהיה בעד אפיית מצות מכונה, לא רצה להתיר זאת בפרסום גדול, מכיון שחשש להזיק לאלמנות שהתפרנסו מלישת הבצק במאפיות המצות של יד.

אך יש שנתנו הכשר למצות מכונה ובעצמם לא נהגו לאכול מהן, כפי המנהג המיוחס לרבינו, וכן נהג הגר"ח זוננפלד זצ"ל, שאמנם הצטרף בצירופא דרבנן להבד"צ פרושים להתיר את המצות הללו וכן נהגו רבותיו, מרגן ה"כתב סופר" זצ"ל ורבי אברהם שאג מקיבוערסדורף זצ"ל, אך הוא בעצמו נמנע מלאכלם והיה מליץ על מצות יד "מנהג אבותינו בידינו". וראה בזה בס' "הנהגות ופסקים" מהגר"ח זצ"ל (עמ' 90). ובכל ענין זה, ראה במש"כ בזה באריכות בס' "ארח דוד" (או' קצ"ט-ר"ב ובהערות 250-246).

125. מתוך קו' "לפקוח עינים עורות" (ירושלים תרס"ח) וז"ל: "...אשר באזנינו שמענו מפי הגאון מרן שמואל סלאנט שליט"א סיפר בשם הגאון הצדיק מו"ה ישראל סאלאנטער זצ"ל כי בעת היותו בהלברשטאט מתאכסן בבית גביר אחד כמה חודשים, ובחג הפסח קיים בעצמו מצות פרישה ולא רצה לאכול בבית הזה יען נמצאו שמה מאשין מצות, כדי שלא יאמרו כי מאתו יצאה הוראה להתיר דבר הנאסר מחכמי ישראל גאוני הדור".

ויש לצייין דבס' "אוצר ישראל" (ח"ו ערך מצות עמ' 278) כת' שהגר"ס זצ"ל לא רצה לחוות דעתו בזה. עוד יש לצייין כי הגאון רבי נפתלי דוב מאמסטרסדורף זצ"ל תלמידו של הגר"ס זצ"ל פרסם בזמנו (ד' ניסן תרס"ח) כי אפה במאפיית המצות מכונה של הגאון רבי יוסף אוזלינער זצ"ל "ומעודי לא שבעתי רצון מן אפית שמורה שלי כמו היום".

124. הגאון רבי נטע צבי וייס זצ"ל שסיפר עובדא דהוה שהיה חפץ לדעת מאלו מצות רבינו משתמש לכזית מצה, ובליל יו"ט ראשון של פסח ליהוה את רבינו לביתו ושוחח עמו בדברי תורה כאשר כל כונתו של המגיד היתה להיכנס לביתו לראות אלו מצות מונחות על שלחן הסדר. אולם, רבינו הבין את כונתו המוסתרת וכאשר הגיעו ליד כניסת הבית, תוך שהם עדיין מדברים בדברי תורה, פנה הוא אל רבי נטע ואמר לו: 'ב'ודאי בני ביתך מחכים לך לעריכת הסדר, אגוט יום טוב' וכך נשאר מנהגו חתום וכמוס | - הגאון רבי שבתי דוב רחנטל שליט"א].

מספרים עוד עובדא דהוה באלמנה
שהיתה בעלת תנור לאפית מצות ובהמשך השנים שכללה אותו למצות מכונה ובאה לפני רבינו והתלוננה כי ישנם המנהלים תעמולה נגד המצות שלה שאינם כשרות דיים ובקשה שרבינו

קה. ביאר את מנהג הגר"א שהקפיד שיהיו המצות של כל שבעת ימי הפסח שמורה משעת קצירה וכמובא ב"מעשה רב" (או' קפ"ו)¹²⁶ משום דדעת הגר"א וסיעתו דמצוה מן התורה לאכול מצה כל שבעת ימי הפסח וכמובא ב"מעשה רב" (או' קפ"ה)¹²⁷, א"כ מה שאמרה התורה (שמות י"ב, י"ז) 'ושמרתם את המצות', קאי שפיר על כל המצה שאוכל כל שבעת ימי הפסח¹²⁸.

מלואי אדרת

ובדברי רבינו כן ביאר בדעת הגר"א בס' "דמשק אליעזר" (סי' תנ"ג סק"ד) וז"ל: "ובנהגות הגר"א מביא דהיה מחמיר על כל ז' ימים שיהיה שימור משעת קצירה, ונפלאותי דהלא גמ' ערוכה (פסחים מ.) דאוכלים בצקות של נכרים ואף אם לכתחילה חשש לחשש חימוץ אף מרחוק, מ"מ הלא די בזה משעת טחינה דאז יש חשש שמא יגע הקמח למים אבל לא קודם ורק במצת מצוה דליל א' החמיר רבא משעת קצירה וזע"י תוס' שם ד"ה כי מהפכיתו כו'".

"אנמם מלשון הרמב"ם (פ"ה מהל' חו"מ ה"ט) שכת' לפיכך אמרו חז"ל שצריך אדם לזוהר בדגן שאוכל בפסח שלא יבא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חימוץ. וסתם בפסח משמע כל ז', ובאמת נראה כן מהגמ' (פסחים לה:) גבי איך יוצא בלחמי תורה דאמר קרא ושמרתם כו' מצה המשתמרת לשם מצה, רב יוסף אמר קרא שבעת ימים מצות תאכלו, הנאכלת לז' ימים, ומפרש רש"י דרב יוסף ג"כ סמך על קרא דושמרתם כו' דצריך שיהיה השימור לז' ימים, ע"ש. הרי דלענין שימור דאיתא בקרא 'ושמרתם' אין חילוק בין כל הז' ימים, ואם בליל א' בעינן משעת קצירה כמו"כ לכל ז' ימים".

והנה מביאורם של רבינו והדמש"א חזינן דקיום מצה של מצוה להגר"א אינו אלא במצה שמורה ולפ"ז הגר"א לשיטתו דס"ל דאיבא קיום מצוה באכילת מצה כל שבעה, הקפיד שיהיו כל החיטין שמורות משעת קצירה כדי לקיים המצוה. אך ב"חיי אדם" (כלל קכ"ח ס"ל) נקיט

126. וז"ל: "המצות של כל ימי הפסח יהיו מחיטים משומרות משעת קצירה".

127. וז"ל: "שבעת ימים תאכל מצות – כל שבעה מצוה, ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה הראשונה שהיא חובה ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה, אעפ"כ מצוה מדאורייתא היא". וכ"כ בשו"ת "חתם סופר" (יו"ד סי' קצ"א) בשם החזקוני וכן בחודשי "חתם סופר" (פסחים לה:) הביא לזה ראיות. אך מדברי המג"א (סו"ס תרל"ט) מוכח שאין מצוה בכך, שכת' בשם מהרי"ל וז"ל: "מה שאין מברכין על מצה כל ז' היינו משום שאין מצוה באכילתו, אלא שאין אוכל חמץ, משא"כ בסוכה". ובעי"ז כת' בעל המאור (סוף פסחים). וראה ב"ברכי יוסף" (סי' תע"ה) שנו"כ בד' בעה"מ.

128. הגאון רבי שמואל הומינר זצ"ל בשם הגאון רבי אליהו מרדכי אייזנשטיין זצ"ל – ס' "עבר המלך" (פ' בא). וז"ל: "הגר"ש סלאנט זצ"ל אמר לבאר המנהג שנהגו שיהיו המצות של כל ז' ימי הפסח שמורה משעת קצירה, דהיינו משום דדעת הגר"א וסיעתו דמצוה מן התורה לאכול מצה כל ז' ימי הפסח, א"כ מה שאמרה תורה 'ושמרתם את המצות' קאי שפיר על כל המצה שאוכל כל שבעת ימי הפסח. ובשהרציתי דבר זה לפני מו"ר הגאון ר' איסר זלמן מליצר זללה"ה, התענג מזה, ואמר לי שהוא כבר אמר טעם זה בעצמו, ועבשיו שהוא שומע שהגאון רבי שמואל אמר כן הוא שמח מאד".

קט. אכל 'בלתי' בפסח, מלבד בסדר שאכל מצה שמורה [בירושלים היה נקרא בפי ההמון מצה שאינה שמורה בתואר 'בלתי' דהיינו בלתי שמורה] ונימק, כי אם ידקדק במצה שמורה, הרי נמצא שרוב רובם של ירושלים אוכלים חמץ, לכן לא החמיר על עצמו¹²⁹.

קי. נהג לאכול 'שרויה' בפסח כדעת הגר"א וכמנהג הפרושים בירושלים¹³⁰.

מלואי אדרת

130. הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל – ס' "שמואל בדורו" (עמ' ק"א). ובעיקר נדון זה, ראה במ"ב (סי' תנ"ח סק"ד) שכת' "יש אנשי מעשה שמחמירין על עצמן ואין שורין ואין מבשלין מצות בפסח, מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נלוש יפה וע"י השריה יתחמץ. ועי' ב"שערי תשובה" (סי' ת"ס) דמצד הדין אין לחוש לזה דאחזוקי איסורא לא מחזקינן ובפרט בימינו שנהגין לעשות רקיקין דקים, ומ"מ מי שנהג בחומרא זו אין מוזהרין אותו. ומנהג רבינו הגר"א היה להקל בזה וכמובא בס' "מעשה רב" (או"ק"פ) "מותר לאכול מאכלים ותבשילים העשויים מקמח מצות". וכן בס' "מנחת יהודה" (פסחים לט): כת' "ורבינו שבגולה הגאון ר' חיים מואלאזין זצ"ל שם פניו ללכת במועד חג הפסח לרבו הוא רבן של כל ישראל רבינו אליהו החסיד נ"ע מוילנא לראות אם אוכל הוא קניידליך ואכל בפניו ואמר שאין בזה שום מיוחד... וכן נהג הגר"ח מואלאזין לאכול". וכן מנהג הפרושים בירושלים כמנהג הגר"א בזה וכנודע.

וסיפר הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל עובדא דהוה כאשר בא בימי פסח להקביל את פני רבינו ברגל, הופיע שם גם הגאון רבי דוד ליפמן שובקס ור' דודצ"ן זצ"ל וישב קצת בריחוק מקום ממקומו של רבינו, היות וראה שבאותה שעה אכל רבינו כופתאות ו-קניידלאך במרק. רבינו שהרגיש בדבר, אמר לו שיתקרב לישב

טעם אחר במנהג הגר"א לאכול מצה שמורה וז"ל: "וכן ראוי שיהיו כל המצות משומרים משעת קצירה שיש בה חששות מביאת מים על חיטים, וגם לפעמים שמניחין לייבשן במחורב יותר מדאי מפני שאין להם זמן לקצור וכו' ואדונינו הגר"א החמיר מאד בזה שלא לאכול רק מה שמשומר משעת קצירה כל ימי הפסח והיינו מטעם הזה ומכ"ש כשמוליכין החיטין יורד לפעמים גשמים מרובין על השקים עד שכמעט נשרה כל השק במים ואסור מדינא". וכן נקט לבאר בדעת הגר"א ב"ביאור הלכה" (סי' תנ"ג ס"ג) שכת' וז"ל: "ובשם הגר"א הביאו גם כן שהחמיר מאד שלא לאכול רק מה שמשומר משעת קצירה, והוא היה נזהר בזה כל ימי הפסח, ומטעם שמא ירד עליהם מים במחורב לאחר שנתיבש התבואה". וכן מוכח מלשון המעשה רב גופיה דכת' "והחמיר מאד בדבר מחמת שבמדינתנו מצויין מאד מי גשמים בימי הקציר והתבואה על פני השדה, ועוד כמה חששות דהוי כמו איתחזק ריעותא", א"כ לפי"ז י"ל בדעת הגר"א דמקיים המצוה דאכילת מצה כל שבעה אף כשאוכל מצה שאינה שמורה ורק צריך שהמצה תהיה שמורה משום דאיתחזק רעותא, אך היבא דלא איתחזק רעותא אפ"ל דמקיים מצוה דאכילת מצה אף במצה שאינה שמורה.

129. קו' "רבי שמואל סלט – שישים שנה לפטירתו" (עמ' 25).

קיא. התיר לאכול חלב שנלקח מהנכרים בפסח ואף שהבהמות שלהם אוכלות חמץ¹³¹.

מלואי אדרת

לו יש להחמיר במצות מכונה ובאכילת מצה שרייה משום עונג יו"ט.

131. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זצ"ל – תשו' כת"י. וז"ל: "בענין חלב מן הנכרים בפסח שהבהמות שלהם אוכלות חמץ בפסח אשר הורה בו הגאון מהרש"ס זצ"ל להתיר וכבר כתבתי נגד זה בסמוך. מלבד זה מעשה רב בק"ק פראג נכרו בכל בתי כנסיות בפקודת הגאון רבי דוד אופנהיים לאסור החלב בפראג כשביל חשש שאכלו חמץ כמובא בשו"ת "תשובה מאהבה" (חיו"ד סי' שכ"ה). והך דידן בריתא דרב חסדא הי"ו העידה כי בבית מו"ח ז"ל אשר בהיותו במארגענטען היה להם פרות מניקות וקודם פסח ג' ימים צוה מו"ח ז"ל להפסיק להאכילם חמץ כמנהגם כל השנה והאכילם תבן עשבים שקורין 'ההיא' בלע"ז, וכן כל הפסח לא אכלו חמץ. ועי' במג"א (סי' תצ"ג) שבירושלים צריכים לנהוג חומרות של כל בני ישראל".

והעיר ג"א שליט"א על מ"ש הגרעי' דהתשובה מאהבה אוסר, דהנה ב"תשובה מאהבה" (ח"א סי' רכ"ה) פסק להתיר, אולם בח"ג (סי' ס') הביא העובדא מהגר"ד אופנהיים לאסור ושם נוטה גם התשובה מאהבה לאיסור. וכנראה כונת הגרעי' לתשובה מאהבה ח"ג סי' ס'.

ומכיון שתשובת הגרעי' מכת"י עדיין אינה מצויה, לכן נעתיקה בשלימות. וז"ל: "בש"ע (א"ח סי' תמ"ח) וב"שערי תשובה" (ס"ק י"ז) מביא בשם שו"ת "בית אפרים" (סי' ל"ה) להתיר חלב של גוים אע"פ שאוכלים חמץ מפני שהוא חמץ של נכרי עי"ש. ונבהלתי מראות, דהא איכא ב' איסורים בחמץ. א. בל יראה. ב. איסור הנאה. ורק לענין בל יראה שייך שלך אי אתה רואה

לידו "ואכילת כופתאות לא תזיק לו". אמר לו רבינו עוד, אספר לך מעשה שהיה בסב אשתך – הגאון רבי יעקב מליסא זצ"ל בעל ה"חוות דעת" שהיה רגיל לאכול כופתאות בפסח, נכדו שהיה מעדת החסידים נמנע מלאוכלם. פעם כשבא הנכד לחוג אצל סבו את חג הפסח, אמר הנכד לאשתו כי אע"פ שאינו נוהג לאכול כופתאות בפסח, הפסח הזה יאלץ לאוכלם משום כבודו של הסבא. בבוא הנכד, הורה הרב לרבנית שלא תבשל כופתאות בפסח בכל עת שהותו של האורח. הנכד תמה על הדבר, אך שתק. כשעמד הנכד לשוב לביתו ליווהו סבו ואמר לו: אתה בודאי סבור שלא בישלו בבית כופתאות בגללך ולא היא, מי שאיננו אוכל כופתאות בפסח, סימן שאינו ראוי לאכלם – "שמואל בדורו" (שם).

עוד מעשה שהיה בחתן יהיר שתקופה קצרה לאחר נישואיו הגיע להסב לליל הסדר בשלחן חותנו וכשבקש לגמוע מהמרק, צפה בו חיטה, מיד צעק החתן 'חמץ, חמץ' ועזב את שלחן הסדר ע"מ ללכת להסב אצל הוריו, בין החתן וצד הכלה ניטש ויכוח עז והוחלט ביניהם לשמוע לחות דעתו של רבינו. כשהגיעו לבית רבינו, שאל להחתן, מתי נשאת. אמר לו, לפני כשבוע ימים. לקח רבינו את השטריימל מראש החתן והחל לנענעו בחזקה, וגרגרי החיטה שנוהגים לזרוק על ראש החתן לפני חופתו לסימן ברכה החלו לנשור משערותיו. אמר לו רבינו 'הרי לך מקור החיטה' ופני החתן חפו – ס' "הרב מבריסק" (עמ' 355).

ושמענו מהגר"ש אויערבאך שליט"א ששמע מאביו הגר"ש אויערבאך זצ"ל ששאל בצעירותו את הגר"ד בהר"ן זצ"ל לפני הפסח, הנה חג הפסח מתקרב ובמה ראוי להחמיר. וענה

קיב. שאלו את רבינו האם מותר להשתמש בסוכר דק עם הכשר לפסח וענה: מוטב להשתמש בסוכר גביש בלי הכשר, מאשר בסוכר דק עם הכשר¹³².

מלואי אדרת

במקום שנהגו להחמיר. ובמ"ב (סי' תל"ח ס"ק ל"ג) מביא ב' הדעות בזה ואינו מכריע.

132. **נינו הגאון רבי ניסן אהרן טוקצ'ינסקי זצ"ל בשם הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל – ס' "שמואל בדורו" (עמ' ק"ג).** ותוכן הדברים, הנה כת' הרמ"א (סי' תס"ז ס"ח) וז"ל: "וצוקר אסור לאכלו [בפסח] ואפילו להשהותו אסור". והטעם, כת' ב"שדי חמד" (ח"ח מע' חמץ ומצה כלל י"ט) בשם ס' "דברי מנחם" ועוד דיש חשש שהרוכלים מערבים בו קמח. וכי"ב כת' המ"ב (ס"ק כ"ט) הטעם כי יש חשש שמערבין בו קמח. ובשו"ת "חתם סופר" (או"ח סי' קל"ה) כת' דיש לחשוש אפי' בסוכר שנעשה ע"י ישראל לשם פסח כדינו ומניחים אותו בתוך תבניות קטנות לשומרו שם, יש חשש חמץ מהפועלים העוברים ושבים שם. ובשו"ת מהר"ם שיק (סי' רס"ז) מביא מעשה שסיפר לו אחד מהמשגיחים על עשיית הסוכר, שבשעה שהעלים עינו להגע קט מהקדירה שמבשלין בה הסוכר, בא פועל אחד וטבל פתו בסוכר ונמצא שיש כאן חשש גדול שיהיו פירורין בסוכר.

אך יש שהתירו את השימוש בסוכר בפסח מ"מ, כמ"ש בשו"ת "האלף לך שלמה" (סי' כ"ג) וז"ל: "הנה לא ידעתי למה החמיר בזה ר"מ בספק משהו דרבנן דאטו הוי ודאי דטובלין בו פתם ואם טבלו מי יודע אם נפלו פירורין או לא ולכך בספק משהו דרבנן ודאי דיש להקל, גם הוי ס"ס דלמא כדעת הסוברים דלא אמרינן חוזר ונייעור ואם חוזר ונייעור דלמא לא הוי בו פירורין או לא טבלו כלל". וכן בס' "בית מאיר" (סי' תס"ז) כת' שאין כל חשש בזה, כי טבע הבישול לפלוט כל מה שנכנס לתוכו שאינו שייך לסוכר ולכן אף אם נכנסו פירורין כשר,

אבל אתה רואה של נכרי, אבל איסור הנאה בודאי אסור להנות מן חמץ של נכרי וכי תימא שכבר נתעבל, מנ"ל שכבר נתעבל. ועוד שהוא רוצה בקיומו של החמץ כדי להרבות לו חלב, ואם כריסה מלאה חמץ נותנת הרבה חלב ונהנה מאיסורי הנאה".

"וכן מפורש בפמ"ג (יו"ד סי' ס' בשפ"ד סק"ה) לאסור ורק אחר כ"ד שעות הוא מותר, עי"ש. וב"שועות יעקב" כת' להתיר דוקא אם אכילת שחרית וערבית היה של היתר ולאחר כ"ד שעות שכבר נתעבל החמץ וע"כ לא יסמכו ע"ז. ושו"ת "בית אפרים" לא ראייתי כעת, ומה שרוצים להתיר מטעם זה וזה גורם, זה אינו, דהרי זו"ג אוסר בפסח כמ"ש המג"א (סי' תמ"ה) עכ"ל הגרע".

וכדעת רבינו להתיר, כ"כ ב"מעשה רב" לרבינו הגר"א (או"ח קפ"ג) "מותר לחלוב בהמות של אינו יהודי בפסח ואפילו מאכילה חמץ". וכ"כ בס' "שערי רחמים" בשם רבינו הגר"ח מוולאז'ין דיש להתיר בזה. וכן בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סי' קכ"ז). ושו"ת מהר"ם שיק (סי' רי"ב). וכן בשו"ת "תורת חסד" להגאון מלובלין (סי' כ"א) וראה מה שדן בהתירו של הת"ח – הגאון רבי נחום אתרוג זצ"ל ראב"ד צפת בקר' "הר המור" (פסח עמ' נ' א).

מאידך, בשו"ת "פנים מאירות" (סי' י') ובס' "רוח חיים" (סי' תמ"ח) פסקו לאיסור. ומלבד כל זה, בשו"ת "ערוגות הבושם" (סי' קל"ח) כת' דיש לאסור מטעם אחר דמוליד טבע רע.

ובקצו"ש (סי' קי"ז סי"ז) מביא בזה מחלוקת הפוסקים וסיים "ושומר נפשו יחמיר ובפרט

ק"ו. פירסם דעתו לאסור אכילת שמן שומשמן בפסח¹³³.

מלואי אדרת

(ח"ב סי' ל"ז או' ב') להג"ר יחיאל יעקב וינברג זצ"ל כת' דשומשמן הוא בכלל קטניות. אך יש שכת' להתיר, ביניהם בס' "דברי יששכר" להגאון רבי יששכר בער גרוברט זצ"ל מבענדין (סי' ל"ג) דהסיק לאחר בירור טיב השומשמן "התקנה אינה ברורה לומר דאסרי בכל המינים, אם ראינו שנהגו להתיר, למה לנו למחות בידם". וכן בשו"ת "מלמד להועיל" (סי' צ"ז) להגאון רבי דוד צבי הופמאן זצ"ל מביא כי "כבר הורה זקן מו"ה שמשון רפאל הירש זצ"ל בפפד"מ להתיר שמן שומשמן". ובשו"ת "קול גדול" (סי' כ"ב) למהר"ם בן חביב זצ"ל כת' "נהגו מקצת פרושין שלא לאכול שמן שומשמן בפסח וחומרא יתרה הוא וכו' ומן הדין הוא מותר גמור". ואף בקהילות ספרד שנהגו להתיר הקטניות באכילה, יש הסוברים דלגבי שמן שומשמן יש להחמיר שאין לאכול ממנו בפסח וכמ"ש הפר"ח והטעם, דבשמן שומשמן דבר מצוי הוא שיש גרעיני חיטים מעורבין בשומשמן ושורים השומשמן במים קודם כתישתן "מילתא דפשיטא דאסור לאכלו בפסח משום דאיכא משהוא חמץ ומשהוא אין לו שעור". וכ"כ הגאון רבי יעקב חאגיז זצ"ל בס' "הלכות קטנות" (ח"א סי' ק"ג) "והרבה חוששין לספק טעמא דחזר וניער ואין אוכלין שמן זית ולא שמן שומשמן". וביותר, יש שאסרו אף להשהות שמן שומשמן וכמ"ש החיד"א ב"ברכי יוסף" בשם מהר"י זיין בשו"ת "שערי ישועה" כת"י (שער ו' סי' ד') דכת' "נראה דצריך לבער השמן שומשמן מהבית" ועי' במה שהאריך בכך החיד"א.

ובשנת תרנ"ה פתחו סוחרים יהודים ביפו בית בד לעשיית שמן שומשמן והם היו ידועים כחרדים וזהירים במצות ולא היה מקום לחשש חמץ, אולם עצם השימוש בשמן השומשמן בפסח תלוי במח'. ונתפרסם אז באחד מכתה"ע

דנפלטו בבישול. ובשו"ת "בית יהודה" (או"ח סי' מ"ט או' ב') כת' ע"ד מהר"ם שיק שהאידינא ליתיה להאי חששא כי כעת אין הפועלים יכולים להתקרב ליורה שמבשלים בה הסוכר.

והגאון מהרי"ל דיסקין זצ"ל כת' בזה להגאון רבי חיים דוידזון זצ"ל [-אב"ד וארשא] דמעיקר הדין אין לחוש שיערבו קמח בסוכר, דתערובת קמח זיוף גדול הוא כי מקלקל מעשה הצוקר, ויותר נח לערב חול דק מלערב קמח שהוא ניכר, וגם אם עירב בו מעט נתבטל בששים קודם פסח "אולם אמרתי מוקנין אתבונן, אולי נודע לו מנהג מבורר שלא לעשות צוקר כי אם מהנעשה לשם פסח, חלילה לנו לפרוש מהצבור".

וכת' ב"ערוך השלחן" (סק"י) דהיכן דיש הכשר ודאי דמותר. ובמ"ב (שם) כת' וז"ל: "ואותו שיש לו כתב הכשר מהרב ממקום עשייתו נוהגין לאכלו לכתחילה. אכן הצוקע"ר שעשוי דק דק, יש בו נותר חשש חמץ מתערובות קמח ואסור להשהותו ומ"מ בדיעבד שעבר והשהה אותם, משמע מאחרונים דאין לאסור גם בזה".

ורבינו חשש בסוכר שעשוי דק דק שלא לאכלו אף שיש הכשר כד' המ"ב והעדיף סוכר גביש. וכן נהג מרן החו"א זצ"ל שהיה משתמש לפסח בקוביות סוכר ולא בסוכר שעשוי דק דק וכמובא ב"ארחות רבינו" (ח"ב עמ' פ"א). ועוד ב"ארחות רבינו" מביא שמנהג ירושלים להרתח את הסוכר ולסנוג.

133. הנה לגבי שומשמן אם הם בכלל קטניות או לא, יש הסוברים דהם בכלל קטניות כמ"ש המהרש"ם בהערותיו לס' "ארחות חיים" מספינקא "דשומשמן הם מן קטניות, ואם כן לפי המנהג אסורים בפסח". וכן בשו"ת "שרידי אש"

קיד. על הפלפלים השחורים שיצא עליהם בירושלים דאז חשש של זיוף, שיצרו ומכרו פלפל מלאכותי מעיסה או קמח, בהן אותם רבינו אם יפרכו ביד ופסק שאין לאסור אותם משום שאין בהם חשש של זיוף¹³⁴.

מלואי אדרת

ועוד על מנהג ירושלים בזה ראה בשו"ת "מלמד להועיל" (סי' פ"ז) ששאל להגאון רבי אליעזר הלוי גרינהוט זצ"ל כיצד נוהגים בירושלים לענין שמן שומשמן בפסח והשיב לו "חקרתי ודרשתי ונודעתי שבאמת נכון הדבר שפה ירושלים תו"ב המנהג לאסור שמן שומשמן בפסח". וכן בשו"ת "עני בן פחמא" להגאון רבי ישראל ניסן קופרשטראק זצ"ל (ירושלים תרפ"ח) (סי' כ"ו) כת' "כעת שזכיתי לבא לירושלים עיה"ק וראו אצלי איזה ת"ח בכתב [מה שדן בזה] ואמרו לי אשר בכאן התיר רב אחד מפורסם את השמן לפסח והרעישו עליו כל החרדים ועדיין נשאר כך כי החרדים אינם מסתפקים ממנו כלל". ועוד כת' בזה הגאון רבי נחמן בטיטו זצ"ל [מ"מ החכם באשי בירושלים] "עובדא ידענא כי זה כמה שנים רצו איזה אנשים למכור השמן הנ"ל, והרבנים מיחו בהם בכל תוקף והכריזו לאסור איסור השמן הנ"ל. ואנחנו מנהג אבותינו בידינו".

"הן אמנם לא גזרו הרבנים איסור על השמן, ורבים אומרים כי לו עשה אחד הרבנים מעשה להתיר, היו גם מצטרפים אתו. וכך אמר בפירוש הרב הגאון מוריניו ר' שמואל סלאנט לכותב השורות כדברים האלה. ואף הרב הגאון המהר"ל דיסקין הי"ו לפי מה שהעיד לנו הרב הגאון ר' שמואל סלאנט הי"ו לא אמר בפירוש כי הוא מותר, אף כי לא אמר גם כי הוא אוסר". ובגל' "העבי" [כ"ו אדר תרנ"ה] כת' כי מרן הגרי"ל דיסקין זצ"ל "הסכים להתיר אכילת שומשמן בפסח, וירשה לעושי השמן לפרסם מודעות ברבים". אך נכד רבינו – הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'נסקי זצ"ל פירסם הכחשה ב"החבצלת" [ד' ניסן תרנ"ה] וז"ל: "העבי בגליון החולף כתב שהגאון מבריסק נ"י התיר שמן שומשמן לפסח. ואחרי שאלת פי הגאון הנז' ענה כי שקר הדבר, לא אמר מעולם היתר על זה. וכן הגאון הר"ש סלאנט נ"י והגאון מלובלין נ"י לא נתנו היתר על זה" עכ"ל.

134. רבי חיים המבורגר ז"ל בשם זקנו הגאון רבי פנחס המבורגר זצ"ל – סי' "שלשה עולמות" (ח"א פ"ה). ומביא שם המעשה שכאשר יצא חשש של זיוף על הפלפל השחור שיצרו ומכרו פלפל מלאכותי מעסה או לחם, קנה זקנו רבי פנחס המבורגר זצ"ל כמה מיני פלפלים שחורים מסוחרים שונים ושרה אותם איזה ימים במים שונים, מים קרים, מים פושרין ומים רותחין, לבדוק אם ימסו במים ולא נמסו, הביא את הפלפלים בפני רבינו וגם הוא בהן אותם אם יפרכו ביד ופסק שאין לאסור אותם משום שאין בהם חשש של זיוף.

וכן בשנת תרס"ט נעשה ניסיון חוזר להתיר אכילת שמן שומשמן בפסח. וכתבו ע"ז חברי בד"ץ חסידים בירושלים – הגאונים רבי דוד ליפמאן זצ"ל רבי יוסף יהודה הלוי זצ"ל ורבי אברהם הכהן זצ"ל מכתב לרב א' שצייד בעד ההיתר. וז"ל: "ובעיקר הענין: ידענו כי לפני כמה שנים רצו איזה אנשים להקל בזה עפ"י האופנים של כ"ג ומיחו בהם כל חכמי ירושלים. ובראשם הגאון מלובלין זצ"ל והגאון מבריסק זצ"ל ויבדל לחיים טובים הגרש"ס שליט"א. ומני אז הוחזק לאיסור ומעולם לא רפרף אדם בדבר הזה" עכ"ל.

ערב פסח

קטו. באור לארבעה עשר בדק את החמץ אחרי השקיעה בזמן בין השמשות קודם תפילת מעריב ודלא כמנהג העולם לבדוק לאחר צאת הכוכבים [וכפי הנראה כך נהג לעצמו, אך לא הורה לאחרים כן, ראה הערה]¹³⁵.

מלואי אדרת

הרב ר' בנימין בניש סלנט ז"ל, שכל מעשיו הי' עפ"י מנהגי אביו הגאון זצ"ל וכוונהגי זקנו הגאון ר' זונדל סלנטער זצ"ל, וכן בנו של חותני, הר' צבי הירש סלנט ז"ל, גם הם בדקו אחר תפלת ערבית, וזה האות שלא הורה לאחרים כן עכ"ל.

והנה בש"ע (סי' תל"א) כת' ח"ל: "בתחילת ליל י"ד בניסן בודקין את החמץ". ובכה"ח (סק"ד) הביא את ד' ר"י והר"ן בשם הראב"ד שהובא ובב"י דסמוך לכניסת הלילה. וביאר המג"א (סק"ה) דהכונה קודם צאת הכוכבים, אך הא"ר (סק"ה) הוכיח מכמה פוסקים דתחילת הבדיקה זמנה היא אחר צאת הכוכבים ותיכף תחילת הלילה אעפ"י שעדיין יש קצת אור יום. וכן נקט המ"ב (סק"א). ואפשר שרבינו הסיק כביאור המ"א דסמוך לכניסת הלילה הוא קודם צאת הכוכבים.

עוד שמענו בזה מהגר"ש אויערבאך שליט"א דכפי הנראה מקור מנהג רבינו הוא מהמובא ב"מעשה רב" (או"ק ע"ח) שכן נהג הגר"א כמ"ש "ומתחיל לבדוק קודם הלילה" וולפ"ד א"כ אין מקום לתמיהת הגרימ"ט זצ"ל.

עוד אפשר בזה, דבס' "חתם סופר" (חי' להל' פסח סי' תל"א סק"א) כת' דאף שעיקר התקנה היתה לבדוק בלילה, מ"מ אינו דומה לשארי דברים שמצות דוקא בלילה ואינו יכול להקדים קודם, דהכא כיון דהטעם משום דאור הנר יפה, א"כ יכול להיות זריז ונשכר ולהקדים סמוך ללילה מזמן שאור הנר יפה לבדיקה.

135. נכד רבינו - הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי זצ"ל - ס' "בין השמשות" (פרק ח' או"ר). וז"ל: "וראיתי להמורה הירושלמי חו"ז הגאון רבי שמואל סלאנט זצ"ל שהיה בודק [חמץ] אחר השקיעה בזמן בין השמשות וקודם התפלה והיא שיטת המג"א. וטעמא כיון שמצות בדיקה היא סמוך ללילה כמ"ש הראב"ד וסיעתו, חלה חובת בדיקה קודם חובת תפלה ולא שייך תדיר קודם כשחובת הבדיקה חלה קודם חיוב התפלה. אבל הח"י לשיטתו שחובת בדיקה היא בזמן חובת התפלה שפיר כתב שתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. ואחרי שרוב האחרונים תפשו כהח"י שחובת הבדיקה היא בזמן צאה"כ, לכן כתבו רובם שחובת התפלה היא קודם. ומהתמוה שגם האי גאון ישראל הגרש"ז בשו"ע שלו אף שתפס גם הוא כהח"י ודעתו שהבדיקה היא בזמן צאה"כ, בכ"ז דעתו שהיא קודם תפלה. ואומר של"ש כאן תדיר ושאת' מכיון שזמן בדיקה בתקונה מצוה עוברת היא והרבה יש להתוכח ע"ז. אכן אפי' המג"א אומר שמי שרגיל להתפלל ערבית בצבור והתפלל תחלה בצבור. ולא עוד אלא לפי"מ שפסקי' בתפלה דעבד כמר עביד י"ל שחובת התפלה חלה בזמן פלג מנחה, אף שיש לדחות שהנוהגים במנחה כרבנן ולא נהיגי להתפלל ערבית קודם לילה, י"ל שלדידהו אין חובת תפלה מקודם. ולא ראינו נוהגים כן לבדוק קודם ערבית, ואפי' חו"ז מו"ר הגאון הרש"ס זצ"ל כנראה עשה מעשה זה רק לעצמו ולא הורה כן לאחרים, כי אפילו בנו יחידו, חותני

קטז. בער"פ אחר חצות היום היה מסובב אצל הספרים ומזהיר אותם שאסור במלאכה וכמובא בש"ע (סי' תס"ח ס"א)¹³⁶ ואף היה לוקח מהם את המספריים¹³⁷.

קיי. בערב פסח היה נוהג להיות נוכח בעת אפיית המצות במאפיתו של רבי משה ויטנברג זצ"ל והיה משתתף באמירת ההלל ולאחמ"כ היה מתכבד במצות לליל הסדר¹³⁸.

מלואי אדרת

138. **מפי השמועה.** ויש לציין כי החיטה של רבי משה היתה נזרעת בקרקע בהר הזיתים ע"י אריס ערבי כי לא נמצאו יהודים בסביבה ויהודי ירושלים לא עסקו בעבודת האדמה. בחווה שהיה עורך עם הערבי, היה מתנה שאסור לו לחרוש בשור וחמור יחדיו וכן אסור לו לזרוע בלאים. החיטה היתה נשמרת לשם מצה שמורה, ואחרי הקציר היה מפריש מהתבואה תרומ"כדשאר המצות התלויות בארץ, את החיטה היו טומנים בכל הזוהרות ובערפ"אפים מקמח זה את המצות.

ובבנו"ע לציין את מכתבו של רבינו בן
מזהיר על קצירת חטים למצה שמורה אצל
הנכרים וז"ל: "אתנו המדע אשר בעת שהולכים
כמה מאחב"י יחד לאיזה כפר לעשות שמה
שמורה לחג המצות משעת קצירה ועיניהם על
דרכיהם, בכל זאת כבד מאד לשמור שלא יערבו
הגוים חטים ישנים תוך העומרים הנקצרים לשם
מצוה" – קו' "פרי עץ הדר" (ירושלים תרל"ח)
(עמ' 30).

ועוד בנו"ע לציין מכתב רבינו להגאון רבי אליעזר יצחק פריד וצ"ל בשנת תקצ"ח, שם כותב וז"ל: "לכבוד רב חביבי וידיד נפשי, הרב המאודה"ג חריף ובקי אמיתי כ"ש מו"ה אליעזר יצחק נ"י". מכתבו קבלתי לנכון בזה השעה, ולא עיינתי בשום ספר כלל כעת מחמת כי טרידנא באפיית המצות של המופלג מוהר"ר צבי,

136. וז"ל: "העושה מלאכה בערב מחצות ולמעלה משמתין אותו" [וראה הטעמים בבבמ"ב (ס"א). וב"פני יהושע" (פסחים נ. ד"ה מקום)].

ובנו"ע לציין שנחלקו האח' לענין ירושלים
האם דינה כמקום שלא נהגו לעשות בה מלאכה
אף קודם חצות דע"ז איתא בש"ע (שם ס"ג)
דמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. דבפר"ח
(שם ס"ג) כת' דאף האידנא יש לנהוג בירושלים
שלא לעשות מלאכה קודם חצות. ובס' "מעיל
שמואל" (קו' "הדרת המעיל" עמ' ל"ה) מביא
מהגאון רבי שמואל אהרן יודלביץ זצ"ל שסבר
דהמנהג בירושלים שלא לעשות מלאכה אף
קודם חצות. אך בשו"ת "אדמת קודש" (או"ח ס'
י') וכן בשו"ת "נחפה בכסף" (או"ח ס' ז') כת'
דהמנהג בירושלים לעשות מלאכה עד חצות.
וזכן בס' "הליכות שלמה" (פסח פ"ח סק"ח) הביא
מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל דלא שמענו שנהגו
שלא לעשות מלאכה עד חצות וכ"ז לענין שאר
מלאכות, אך לענין תספורת כבר כת' הרמ"א
(סי' תס"ח ס"ה) דחייטים וספרים וכו' מותרין
קודם חצות בכל מקום.

137. הגאון רבי בנציון יאדלר זצ"ל –
 ס' "בטוב ירושלים" (עמ' שנ"ח), דל: "היה
 –הגרש"ס) מסובב אצל הספרים בערב הפסח
 אחר חצות ומוזהיר אותם שאסור במלאכה ואף
 יהיה לוקח מהם את המספריים" עכ"ל

ליל הסדר

קיה. בתפילת מעריב בליל ראשון של פסח נהג לומר הלל, אך לא היה מברך בעצמו, אלא אומר להש"ץ שיכוון להוציאו בברכה תחילה וסוף¹³⁹.

מלואי אדרת

להשגיה, כי בדעתי להתעכב פה עד אחר הפסח, כי כן נתבקשתי מר' צבי הנ"ל לכן אקצר – קו' "הר המור" (פסח עמ' מ"ו).

ובדעת הגר"א חלוקות הדעות. בשו"ת "שואל ומשיב" (תניא ח"ד סי' קל"ה) כת' וז"ל: "אעתיק לך מש"כ הגאון התנא האלוקי מו"ה רבי אליהו ווילנער ז"ל בביאורו לשו"ע וכו'. הנה סוף דבריו הכל נשמע כי הבין שזה שקורין בביהכנ"ס הוא לפי שלא היו הכל בקיאים. ומוכח מדבריו שדעת הגר"א שלא לומר את ההלל. וכן ב"מילואים למעשה רב" (תשס"ט עמ' שע"ה) מביא מהגר"א הלוי סולובייצ'יק שליט"א שמנהג אמירת ההלל בליל פסח אין לו שורש במנהגי הגר"א כלל. אך בשו"ת "אגרות משה" (ח"ב חא"ח סי' צ"ד) כת' שדעת הגר"א שיש לומר את ההלל. וכן בס' "ארץ ישראל" לנכד רבינו – הגרימ"ט זצ"ל (עמ' ע"ב) כת' שהפרושים בירושלים נוהגים עפ"י הגר"א לומר הלל. ומהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי ששמע עדות מרבי שלמה כהן זצ"ל מב"ב ונכד המו"צ דוילנא בעל ה"חשק שלמה" זצ"ל שבעת היותו בוילנא לפני המלחמה, בקלויז של הגר"א אמרו ההלל בליל פסח בברכה. ועוד שמעתי בזה מהגרש"ד שליט"א שבזכרוננו בביהכנ"ס הגר"א בת"א הנהיג המרא דאתרא הגאון רבי יוסף צבי הלוי זצ"ל שלאחר תפלת שמו"ע יאמרו קדיש תתקבל ולאחמ"כ הלל כדי להראות שאי"ז כ"כ מסדר התפילה, אולם שמע שבערוב ימיו חזר בו והתחילו הקהל לומר הלל ואח"כ קדיש.

ומנהג הפרושים בירושלים, כפי ששמעתי מהגר"ש דבליצקי שליט"א בבתיכנ"ס אומרים

139. נכד רבינו – הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי זצ"ל – לוח לא"י (ניסן). וז"ל: "יש מהפרושים שאין פותחין ואין מסיימין בברכה, אלא שאומרים להש"ץ שיכוון להוציאם תחלה וסוף. וכ"נ הגר"ש"ס זצ"ל".

הנה בש"ע (סי' תפ"ז ס"ד) כת' וז"ל: "בליל פסח גומרין ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף". וכת' הרמ"א: "וכל זה אין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים בלילה בביהכנ"ס ההלל כלל". ומנהג אשכנז בחו"ל ברוב המקומות שלא לומר ההלל, כמ"ש הגאון הנצי"ב בשו"ת "משיב דבר" (סי' י"ג). וכן בשו"ת "התעוררות התשובה" מערלוי (סי' רע"ג) האריך דכן המנהג ואין לזוז ממנו. אך יש יחידים שכן נהגו בחו"ל לומר את ההלל כמ"ש בשו"ת "תשובה מאהבה" (ח"א סי' צ') על רבו בעל ה"נודע ביהודה" ש"היה גומר הלל בליל פסח אחר התפלה בבחכ"נ וואנו אין נוהגין כן כמ"ש הרמ"א". ובבריסק, נהגו לפי הוראת הגר"ח הלוי סולובייצ'יק זצ"ל לקרא הלל בברכה, אך הגרי"ז זצ"ל נהג שלא לקרא ההלל ואף בחיי אביו הגר"ח היה יוצא מביהכנ"ס בליל פסח בשעת קריאת ההלל יחד עם המו"צ דבריסק הגאון רבי שמחה זעליג ריגער זצ"ל ולאחר אמירת ההלל שבים.

ויש שנהגו לומר הלל בליל פסח בלא ברכה וכמ"ש בס' "נזירות שמשון" (סי' תפ"ז) דיש לומר בלא ברכה. וכן נהג החזו"א זצ"ל וכמובא

קי"ט. בליל הסדר היה מזדרז לביתו ועורך את הסדר בזריזות [אמירת ההגדה אצלו ערכה כשעה ורבע] והלך אח"כ לנוח קצת והתעורר מיד כדי שיוכל להורות, כיון דאיתא בעירובין (סד.) שאם שתה רביעית יין אל יורה וכן פסק הרמ"א בש"ע (יו"ד סי' רמ"ב סי"ג)¹⁴⁰ וכעת מתעוררות שאלות רבות [ובפרט ב"שלחן עורך"] ואין מי שיורה, לכן נח קצת וע"י התנומה העביר את היין ממנו ושוב יכול להורות¹⁴¹.

מלואי אדרת

ידי כונת שומע ומשמיע, הרי זה כאילו בירך כל אחד ואחד."

140. ז"ל: "ויזהר כל אדם שלא יורה כשהוא שתוי יין או שאר דברים המשכרים אפילו בדבר פשוט, אם לא שהוא דבר ברור בפוסקים וחיל קרי ביה רב הוא."

141. מפי השמועה.

והגראי"ל שטיינמן שליט"א ב"אילת

השחר" עה"ת (ויקרא י' י"א) כת' ז"ל: "והנה בליל הסדר שותים ד' כוסות וא"א לחכם להורות הלכה לאחר ששתה יין, ואומרים בשם הג"ר יוסף שלום אלישיב בדב' כוסות צריך לשתות יין המשכר שמשמח ולא מיץ ענבים וכדו' ואפשר למזוג חצי או שליש כוס יין עם מיץ ענבים, לפי חזוק היין וכן משמע מדאיתא בנדרים (מט:): שר"י סבל מכאב ראש משתית ד' כוסות מפסח עד עצרת ואם אפשר לשתות מיץ ענבים למה שתה יין, דהא למבואר בפסחים (נג.) שזמן ביעור ענבים הוא בפסח, משמע שהיו ענבים עד פסח ויכלו לעשות מיץ ענבים. ומסופר על הג"ר שמואל סלנט זצ"ל שהיה ממנהר בעריכת הסדר והולך לישון קצת כדי שיוכל לענות אם יתעוררו שאלות."

ועוד מסופר על זריזותו של רבינו בליל הסדר שהיה נוהג לשבת על כיסא בפתח ביתו והקהל שבא לקבל את פניו ולברכו בברכת החג

ההלל בברכה וכן נוהגים רוב הציבור שכ"א מברך לעצמו. וכ"כ בהגש"פ "אבן ישראל" מהגרי"י פ"ש זצ"ל (עמ' צ"ח). אך רבינו וכן עוד כמה מהפרושים נהגו אחריו, לשמוע הברכה מהש"ץ תחילה וסוף. [וב"תשובות והנהגות" להגר"מ שטרנבוך שליט"א (ח"ב סי' רמ"ה) נקט בפשיטות שכן מנהג ירושלים שהחזון מברך ומוציא את הקהל, אך לפי המובא לעיל, אין מנהג המרובים כן].

ואפשר למצוא סמך למנהגו של רבינו מביאור הגר"א לש"ע (סי' תרע"א ס"ז) שכת' ע"ד הש"ע "ומדליקין [נרות חנוכה] ומברכין בבית הכנסת משום פרסומי ניסא". וכת' הגר"א: "ראיה מהלל בלילי פסחים שנתקן על הכוס ואומרים בבה"כ משום פרסומי ניסא כמ"ש בירושלמי וכו' "וא"כ חזינן דמביא ראיה שאפשר לברך על הדלקת"ח בביה"כ משום פרסומי ניסא ואע"ג דאינו אלא מנהג וכמו בהלל בליל פסח שאף הוא אינו אלא מנהג אלא שאפשר לברך משום פרסומי ניסא. ואפשר דלפי"ז רק על הש"ץ יש לברך בקול רם משום פרסומי ניסא, אך אין חובה מוטלת על השאר לברך [ובלא"ה יש שדייקו מד' הגר"א כאן דדעתו דיש לברך על ההלל בביהכ"ס. וי"א דרק בא לפרש את ד' הש"ע].

וכמנהג רבינו, כן נהג אף הגאון בעל "אשל אברהם" מבוטשאטש כמ"ש בספרו (ס"ד) "שאני נוהג לברך ושיכונו כולם לצאת ידי חובתם ועל

ובשעת הסדר עצמו, היה יושב וש"ע או"ח הל' פסח פתוח לפניו, ע"מ שאם יודקק לשאלה יוכל לענות מיד¹⁴².

קב. מכיון שסבר להלכה דאורחים הבאים מחו"ל לאר"י ודעתם לחזור, עליהם לנהוג ביו"ט שני של גלויות כמנהג אר"י רק שאין עושין בו מלאכה, אך מתפללים ומתנהגים בפרהסיא כמנהג אר"י, לכן סבר אף שאין עליהם לערוך 'סדר' בליל יו"ט שני כיון שהוא דבר פרסום¹⁴³.

הברות מוריד הטל

קבא. בבית מדרשו של רבינו ובחצר חורבת ריה"ח קודם מוסף היו מדלגין על כל תפלת טל ומתחילין "או"א תן טל לרצות וכו'" ומכריזין על מוריד הטל [ואח"כ מתפללין מוסף בהזכרת 'מוריד הטל']¹⁴⁴.

מלואי אדרת

ויראה לק' בהל' יו"ט (או' קב"ט) ובהערות באריכות ביאור דעתו של רבינו.

144. נכד רבינו – הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי זצ"ל – שו"ת "שארית שמחה" להגאון רבי שמחה במברגר זצ"ל (סי' א'). וז"ל: "וכן בראשון דפסח קודם מוסף [מדלגין על כל תפלת טל], מתחילין 'או"א זכור אב' ומכריזין על משיב הרוח ומוריד הגשם [ואח"כ מתפללין מוסף בהזכרת משיב הרוח ומוריד הגשם]".

וראה לק' הלכות סוכה (או' קפ"ג) ובהערות שם מ"ש חילוק המנהגים, דלמנהג חו"ל והגר"א, נוהגים לומר תפלת טל וגשם בתוך חזרת הש"ץ. ומנהג א"י וסביבותיה וכן מנהג הפרושים תלמידי הגר"א לומר טל וגשם לפני התפלה וראה שם עוד בענין שאע"פ שהזכירו טל וגשם לפני התפלה, מכריזין. וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן.

היה ניגש רק עד פתח הבית, מכניס ראש, מברך מתוך עמידה ומסתלק וחוזר. גם לכך, היה רבינו נותן זמן קצוב, עד לאחר צאת המתפללים מתפילת מעריב בביהכ"נ הגדול חורבת ריה"ח ורבינו עצמו היה מסיים במניינו הפרטי מוקדם יותר, לאחר מ"כ נסתיימה הקבלת קהל, את ההכנות לליל הסדר עצמו עשה רבינו מבעו"י ומיד כשהתאפשר התחיל בריכת הסדר, והיה אומרו כשעה ורבע ואף לתרגם את ההגדה שלו לרבנית, אמר רבינו, כי אינו צריך, מאחר וקנה לה 'עברי טייטש'.

142. הגאון רבי בצלאל זולטי זצ"ל – קו' "רבי שמואל סלנט – שישים שנה לפטירתו".

143. נכד רבינו – הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי זצ"ל – "לוח לא"י" (ניסן). וז"ל: "ודעת חו"ז מו"ר הגר"ש סלנט זצ"ל שלא לערוך סדר שהוא דבר פרסום" עכ"ל.

שביעי של פסח

קכב. הסכים לומר תהלים בצבור בביהכ"נ ביו"ט שביעי של פסח [–שנת תרס"מ] לאחר שהיתה עצירת גשמים החל מר"ח אדר¹⁴⁵.

קכג. הורה שבשביעי של פסח שחל בערב שבת, אין לבשל דבר האסור מדרבנן באכילה בפסח לשבת. והטעם, מפני שעיקר ההיתר לבשל מיו"ט לשבת זהו מטעם 'הואיל' [דהיינו, הואיל ואם יבואו עתה אורחים אצלו, ראויים להם אותם תבשילים (פסחים מו.) ולכן יכול לבשל עתה ואף שבסופו של דבר ישתמש בכך לשבת], אך בדבר דלא שכיח לא אמרינן ביה הואיל [כמ"ש התוס' (שם ד"ה רבה)]. וא"כ לא שכיח שיאכלו דבר האסור מדרבנן, וחוזר האיסור לקדמותו ויש בזה חשש דאורייתא¹⁴⁶.

מלואי אדרת

דאסור מדרבנן הוי לא שכיח ולא אמרינן ביה הואיל כתוס' פסחים (מו), ולכן אית ביה חשש דאורייתא עכ"ל.

ויסוד הדברים, בגמ' פסחים (מו:) איתא "האופה מיום טוב לחול, רב חסדא אמר לוקה, רבה אמר אינו לוקה. רב חסדא אמר לוקה, לא אמרינן הואיל ואי מקלעי ליה אורחים חזי ליה. רבה אמר אינו לוקה, אמרינן הואיל. אמר ליה רבה לרב חסדא, לדידך דאמרת לא אמרינן הואיל היאך אופין מיו"ט לשבת. א"ל משום עירובי תבשילין, ומשום עירובי תבשילין שרינן איסורא דאורייתא, אמר ליה מדאורייתא צרכי שבת נעשין ביו"ט ורבנן הוא דגזרו", הרי לן דנחלקו רבה ור"ח אם צרכי שבת נעשים ביו"ט, לרבה אין נעשין, אך יכול לבשל מטעם הואיל ואי מקלעי ליה אורחים חזי ליה, ולרב חסדא צרכי שבת נעשין ביו"ט ולא ס"ל הואיל, רק מדרבנן אסרו לבשל ולזה מהני עירוב תבשילין. ובביה"ל (סי' תקכ"ז ד"ה ועל) הביא שנחלקו הראשו' להלכה האם קיי"ל כרבה או כרב חסדא

145. רשימות הספ"ד בבית דינו של רבינו הגאון רבי חיים מנדל שרליין-ספרא זצ"ל – ס' "פנקס בית הדין בחורבת ריהח"ס" (עמ' ש"ס). וז"ל: "שנת תרס"ט... והיה עצירת גשמים כמעט מר"ח אדר עד ער"ח אייר, ובז' של פסח אמרו תהלים בבהכ"ס הגדולה ובשאר מקומות בהסכם מרן הגאון הרש"ס זצוק"ל ובער"ח אייר התחילו לירד גשמים רבים איזה ימים רצופים".

והגר"ח קנייבסקי שליט"א ביאר במנהג רבינו דמה שהתיר לזעוק ולהתפלל ביו"ט, זהו משום חשש פיקו"נ דאז מותר לזעוק ולהתפלל בשבת ויו"ט.

146. הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל – ס' "הר צבי" (הערות וחיידושים עמ' רנ"ג) וס' "מקראי קודש" (פסח ח"ב סי' ס'). וז"ל: "...דעת הגאון רבי שמואל סלאנט דבשביעי של פסח שחל בערב שבת אסור לבשל לשבת דבר שאסור באכילה ביומו מדרבנן, דעיקר ההיתר למאן דס"ל שתי קדושות הן משום הואיל, וכיון

קכד. ואף דבר שנוהגים בו איסור ממנהגא ולא מדינא, כגון המחמירים שלא

מלואי אדרת

הספק, האם כיון שמה"ת מותר לאכול, מיקרי אוכל נפש מה"ת ולא לקי, או דילמא כיון דמדרבנן אסור, א"כ אי"ז אוכל נפש השווה לכל ולקין.

והגרצ"פ ב"הר צבי" (שם) הקשה ע"ד רבינו מגמ' ערוכה וזת"ד: בביצה (ד.) איתא ביצה שנולדה ביו"ט מהו לאטווינהו [-לצלוחן, רש"י] ביו"ט ולאכלם למחר. ואמר רב אדא בר אהבה דאף לרבי יוחנן דס"ל נולדה בזה מותרת בזה, לא קשרי אלא לגמעה חיה ולא לבשלה ביו"ט משום איסור טלטול מוקצה. הרי שמעבב רק האיסור טלטול דרבנן, ואי כדעת רבינו שכשיש איסור דרבנן, יש לחוש לאיסור מן התורה לבשל מיו"ט לשבת, אמאי הזכירו שהאיסור משום מוקצה דרבנן. ותני' הגרצ"פ דאולי הגמ' כאן בביצה ס"ל כרב חסדא דצרכי שבת נעשין ביו"ט, א"כ ל"צ לסברת הואיל כדי לבשל מיו"ט לשבת, ולכן עצם איסור האכילה ביו"ט עדיין אינו מפריע לבשל בשבת ולכן צריכים אנו לטעם של מוקצה, אך באמת לרבה אסור לבשל ביצה שנולדה ביו"ט לשבת מדא' כיון דבכה"ג אין לנו סברת הואיל ויכבר קדמו בקושיא זו בס' "פאת ים" (ביצה ד.) להגאון רבי יצחק מאיו זצ"ל דמההיא דביצה מהו לאטווינהו האידנא וכו' לא אסר אלא משום טלטול מוקצה, אלמא שגם דבר שאסור היום לאכילה מותר לבשל לצורך השבת. ותני' דהגמ' דביצה אזלא כמ"ד צרכי שבת נעשין ביו"ט.

וראה להלן דעת רבינו דאף בדבר שנוהגין בו איסור בפסח ממנהגא ולא מדינא, ויש אינם נוהגין כך כגון שרייה או קטניות וכיו"ב, אף בכה"ג ס"ל דאסור לבשלו מיו"ט לשבת.

ונ"מ במקום דלא שייך הואיל, כגון סמוך לחשיכה וזראה שם באריכות שי' הראשו'. ולמסקנא כת' דלכתחילה ראוי ליוזר לחוש לדין הואיל, דהוא ענין דאורייתא, אך בשעת הדחק, כגון סמוך לחשיכה, כדאי הם רבותינו הראשונים דס"ל דלא אמרינן למסקנא טעם דהואיל, לסמוך עליהם.

ולפי"ז, דעת רבינו דבשביעי של פסח וזלאו דוקא שביעי של פסח, אלא כל דבר שאסור באכילה מדרבנן, רק בדפסח שכיח יותר שחל בע"ש, אסור לבשל לשבת דבר האסור באכילה בפסח מדרבנן, דכיון דזה לא שכיח לא אמרינן בזה הואיל וכמ"ש התוס' פסחים (מו: ד"ה רבה), וא"כ יש בזה חשש איסור דאורייתא.

וביסוד הספק האם אמרינן הואיל מדאורייתא לדבר שאיסור מדרבנן, כבר נחלקו בזה רבותא. ב"שאגת אריה" (סי' ס"ד) כת' דאם שחט בהמה ביו"ט שהיא טריפה מדרבנן, לא עבר אדאורייתא, כיון דמדאורייתא אמרינן הואיל. אך הגרע"א ב"דרוש וחיידוש" (מערכה ז') עמ"ס ביצה) דחאו, דאף אם בעלמא אין איסור דרבנן גורם לעשות איסור דא', אך כאן ביו"ט כיון שכל הטעם שאינו לוקה הוא משום הואיל ואי מקלעי ליה אורחין, הרי שאם אורחים לא יאכלו זאת אין טעם הואיל ומה לי סיבת האיסור, אם האורחין לא יאכלו בגלל איסור דא' או דרבנן, סוף סוף בודאי לא יאכלו מזה ואין הואיל ויתחייב מלקות עכ"ד, וא"כ ס"ל לרבינו כסברת הגרע"א. וזכור"ב נסתפק הפמ"ג (פתיחה לדיני יו"ט סי' או' י"ט) באיסור דרבנן אם ביטלו ביו"ט אי לוקה או לא, כגון שבישל בשר עוף בחלב שאין איסורו אלא מדרבנן. וצדדי

לאכול מצה שרויה בפסח וחל שביעי של פסח בערב שבת, יש לאסור להם לבשל ורק אם יתנו מהתבשילין לתינוק בשביעי של פסח, מותר¹⁴⁷.

מוצאי פסח

קבה. במוצאי פסח כשהיה קונה את החמץ מהנכרי, היה מדרקק שהנכרי הקונה יעמוד מוכן ומוזמן בשעת תפלת ערבית ומיד אחרי ההבדלה נעשתה הקניה מהנכרי וכל האופים והחנונים בעיר ידעו כי עד חצי שעה לאחר ערבית הכל כבר מסודר כדת וכדין¹⁴⁸.

מלואי אדרת

חומרא בעלמא וחזי לחולה שאין בו סכנה, וחולה שאין בו סכנה שכיחי וזה א"א לומר דמאן יימא דיצטרך לזה, דהרי פת הוא. ועי' בשו"ת "מנחת יצחק" (ח"ז סי' ל"ג) שמתיר לבשל מצה שרויה אף לנהגים בה איסור בשביעי של פסח שחל בע"ש. וכן נקט הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת "מנחת שלמה" (ח"ב סי' ל"ב) דמצות מכונה או שרויה מותר גם לאלו שאינם אוכלים בפסח ואך לגבי קטניות כת' דיש לדון אי שרי במקום שאין ספרדים מצויים.

וע"ש עוד בשו"ת הגרע"י דכת': "ושמעתי ממכמה גדולים אשר נהגו היתר במצה שרויה לבשלו ביו"ט שביעי של פסח לצורך שבת... ובכללות הענין נראה שמותר, כיון דחזי לאינשי דאכלי שרויה ומצוים בעירו א"כ לא הוה מוקצה וגם אמרינן ביה הואיל, מ"מ כתבנו דאם הוא יכול לבשל דברים אחרים לא דמי למתענה, וע"כ יתן מהתבשיל השרויה לאכול לאדם שאוכל שרויה או לקטן, אע"פ שהוא אינו אוכל שרויה וכמו שכתב הגרש"ס ואם אין בעיר אוכלי שרויה, שכולם נוהגים בו איסור, מסתפקנא למעשה, והמיקל יש לו על מי לסמוך ובפרט שיש בו מצות עונג שבת וכו' " עכ"ל.

148. נכד רבינו – הגאון רבי יחיאל מיכל טוקצ'ינסקי זצ"ל – קו' "קול תורה" (שנה ו' חו' ג'–ד' עמ' כ"א) וז"ל: "ויכול אני וכל זקני

147. הגאון רבי עקיבה יוסף שלזינגר זצ"ל – שו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח סי' קנ"ב). וז"ל: "על דבר המחמירים שלא לאכול מצה שרויה בפסח וחל שביעי של פסח בערב שבת, אם מותרין להכין תבשילין ממצה שרויה ביו"ט שבעי של פסח. ושאלו בזה להגאון רבי שמואל סלנט והורה לאיסור. ורק אם יתנו מהתבשילין של פסח לתינוק מותר" עכ"ל.

וראה ב"ברכי יוסף" (סי' תס"ז סק"ה) שהביא בשם הכנה"ג בתשו' שאסר להנהיג איסור באורז וקטניות בפסח לבשל מהם בשביעי של פסח שחל להיות בע"ש לצורך שבת. ובשו"ת "חתם סופר" (או"ח סי' ע"ט) הביא שנשאל מחותנו הגרע"א אם שרי להכין תבשיל מצימוקים ומפירות יבשים בשביעי של פסח שחל בע"ש לצורך השבת, דהרי כיון שנוהגין איסור בפירות יבשים, א"כ אף אי מקלעי ליה אורחים השתא, לא חזי להו. והביא דלהגרע"א היה נראה להתיר משום דחזי לחולה שאין בו סכנה וזה שכיח ולא אמרינן דחזי לחולה שיש בו סכנה דזה לא שכיח, ובכה"ג ל"א הואיל כדעת התוס' לעיל. אך החת"ס דחה סברתו, דאף אם חולה שאין בו סכנה שכיח, מ"מ לא שכיח שאותו חולה יצטרך לפירות יבשים אלה. ובשו"ת הגרע"י כתב דאפשר דבנידונינו החת"ס יודה להתיר כיון דהמצה עומדת לקטנים ובפרט שאינו אלא

קכו. לאחר הפסח צוה את אשתו לקנות מן החנוני דוקא מן החמץ שנמכר בפסח, על מנת להודיע בשער בת רבים דאין שום מחוש במכירה ולהוציא מלב המערערים עליה¹⁴⁹.

מלואי אדרת

דיש בתי דינים שאין קונים חזרה את החמץ מהנכרי עד זמן ר"ת).

149. קו' "הר המזור". הנה ישנם הנוהגים שלא לסמוך על המכירה כלל וכמ"ש ב"מעשה רב" לרבינו הגר"א (או' קפ"א) וז"ל: "אחר הפסח אין ליקח מן השוק מה שאופין מקמח של ישראל ומשמרים וי"ש ושכר של ישראל כי המכירה גרוע". וכן בס' "אגרות סופרים" (סי' מ"ז) מביא מנהג מאור הגולה הגרעק"א מחתנו הגר"ש בירנבוים זצ"ל וז"ל: "נזהר מליקח חמץ הנמכר, וי"ש לא לקח אחר הפסח בלתי ממוזגים נכרים". וכן ב"כתבי הצדיק ר' יוסף זונדל מסלנט" (עמ' ק"ג) מביא על מרנא הגר"ח מואלאזין וז"ל: "לא רצה לקנות י"ש אפילו בשבט מפני שיצטרך למכור בחמץ ובא בחלום למחר"ץ למה אינו נזהר מחמץ שעבר עליו הפסח". ואך יש הנוקטים בדעת הגר"א דלא החמיר בזה אלא בנוגע למכירה הנעשית ע"י עמי הארצות דוקא ולא שהיה מפקפק על עצם המכירה. וראה מה שהאריך בזה בס' "אבא באהל בית" (סי' ט') א.

אך יש שנהגו לסמוך על המכירה לכתחילה וכמ"ש בשו"ת "שערי דעה" (ח"א סי' כ"ג) שאין לנו לחפש חומרות בענין חמץ שעבר עליו הפסח. וכן מובא בתולדות רבי צדוק הכהן מלובלין שגער באחד מתלמידיו שחיפש עבורו י"ש חדש שלא נמכר בפסח, באומרו דכיון דהותר ליהודים כשרים לסמוך על המכירה, אינו יכול לנהוג בעצמו סלסול כולי האי להמנע מאכילתו אחר הפסח. וכן בס' "לשמוע אוון" (עמ' נ"ח) מביא משם בעל צמח צדק האחרון שהיה מוכר חמץ בפסח כדי שיהיה לו מזומן תכף למוצאי הפסח, דנהג לאכול חמץ במוצאי

ירושלים להעיד שבכל שנות מו"ר חו"ז הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל שהיתה מכירת החמץ מרוכזת תחת ידו, לא קרה שום פעם אחת שהנכרי יתאחר אף חצי שעה או רבע שעה אחר ערבית. מדקדק היה הגאון רבי שמואל שהנכרי הקונה יעמוד מוכן ומזומן בשעת תפלת ערבית ותיכף ומיד אחר ההבדלה נעשתה הקני' מהנכרי וכל האופים והחנונים והבעה"ב ידעו כי למרבה חצי שעה אחר ערבית, הכל כבר מסודר. וכן נוהג הגאון רבי צבי פסח פראנק שליט"א. .. מדקדק גם הוא בכל אותה הזדירות והזריזות שהקניה מהנכרי תעשה תיכף ומיד אחר ערבית ואפילו בשנת המצור וההפגזה בירושלים חפש ומצא קודם פסח נכרי שהיו בטוחים בו שיבוא בזמן תפלת ערבית וסודר גם אז הכל בלי שום שהיות ואין ספק אצלי שכל רב קבוע ואחראי די בכל אתר ואתר, מדקדק ע"ז מאד".

וראה ב"ערוך השלחן" (סי' תמ"ח ס"ק כ"ט) שכת' "ונכון לקנות ממנו בחזרה תיכף אחר הבדלה באחרון של פסח, כדי שלא יפתוחו הבעה"ב את עסקיהם קודם הקניה בחזרה".

מאידך, בס' "ארי דבי עילא" (דיני מכירת חמץ או' א') כת' "אחר הפסח צריך ליזהר שלא לאמר כדברי ההמון לפדות את החמץ, רק צריך לאמר לקנות החמץ מהגוי ולומר לגוי מאחר שאין אתה רוצה ליתן לי זקיפת המלוה, אקנה אני ממך החמץ שהוא שלך. גם אין לשלוח אחר הגוי תיכף במוצאי חג הפסח פעם אחר פעם דלא להוי כעיייל ונפיק אזוזי שמבטל מקח". ומוכח מדבריו דאדרבה אין לקנות את החמץ מיד במוצאי חג הפסח כדי שלא תראה המכירה כהערמה ווע"ע בס' "מועדים וזמנים" (סי' רע"ט)

מלואי אדרת

לשמוע וללכת לשלטונות ואמרו להם תלמידי רבינו כי כפי הידוע להם בית העסק של פלוני פועל שלא כחוק, אלו המלשינים מיד אצו רצו להלשין וכמובן שמיד באו שוטרים לביתו של בעל בית העסק ולקחוהו לבית האסורים. וכן אף שמו מנעולים על בית העסק והחרימו באופן זמני את כל הסחורה. בבואו לבית הסוהר, שאלוהו הסוהרים לפי פקודת החוק מה בקשתו היחידה, שכן שם היה קיים חוק כי לכל אסיר יש רשות לבקש בקשה אחת. ענה כי רוצה להביא לכאן את רבינו. מיד הביאו את רבינו למקום והוא שוחח עם מפקד המשטרה ואמר לו כי הנו מכיר באופן אישי את העצור והוא אדם נאמן וכיון שעבשיו ערב חג הפסח, לכן מבקש לשחררו עד לאחר חג הפסח ואף מוכן לחתום על כך ערבות. מפקד המשטרה הסכים לבקשת רבינו. מיד לאחר חג הפסח קרא רבינו לסוחר ואמר לו שיתייצב בתחנת המשטרה עם כל המסמכים המעידים כי העסק פועל כחוק. ועתה הרויח שהחמץ היה ברשות השלטונות הנכרים בחג הפסח.

וראה בענין מכירת חמץ אחר חצות היום בביה"ל (סי' תמ"ג ד"ה ואסרוהו) ע"ד הש"ע "ומתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה". וכת' הביה"ל: "ופשוט דאז אסור למכור לנכרי, דהמכירה גופא נחשבה הנאה. אכן בדיעבד אם מכר, מצדד הפמ"ג (סי' תמ"ח במשבצות זהב סק"ו) דמהני עכ"פ דלאחר הפסח לא יהא נקרא חמץ שעבר עליו הפסח. וכן פסק בספר "בנין עולם" ובתשובת "שואל ומשיב" (ח"ב סי' מ'). ויש מאחרונים שמצדיק דאפילו אחר שש נמי בדיעבד אם מכר, לא נקרא אח"כ חמץ שעבר עליו הפסח, מאחר דלכמה פוסקים לא עבר על בל יראה עד הלילה, עין בנודע"ב (תניא סי' ט"ו). ובשאג"א (סי' ע"ט). ובשע"ת (סי' תמ"ח ס"ק ט"ו). וב"נשמות אדם" (בהלכות מכירת חמץ שאלה א') עכ"ל. וכאן בעובדא דרבינו ודאי

הפסח להיכרא דעד השתא אבל מצה לשם מצות בוראו. וכן נהג רבינו וכמובא לעיל.

והנה על מה שמערערים על הסומכים על המכירת חמץ וקונים לאחר הפסח אפי' מכאלו שאינם מתכוונים למכירה גמורה, ראה מ"ש בזה בס' "הליכות שלמה" (מועדים – פסח עמ' קל"ז) דיש לסמוך לכתחילה על מכירת חמץ ואע"פ שהמוכר אינו מתכוון למכירה גמורה בלב שלם ואין דעתו אלא להערמה בלבד, מ"מ לא אולין בתר מחשבתו ודעתו הפגומה כיון דדברים שבלב לא הוו דברים, אלא מתחשבים רק עם המעשה שהוא עושה ולכן חשבינן ליה שפיר למכר גמור וכמ"ש ה"נודע ביהודה" (קמא אר"ח סי' י"ח).

ונציין כאן מ"ש חותן רבינו – הגריז"ס
זצ"ל בכתביו בשם מרנא הגר"ח מואלאזין
זצ"ל ח"ל: "הגר"ח] לא רצה לקנות יי"ש אפילו בשבט מפני שיצטרך למכר בחמץ. ובא בחלום למזהיר"ן למה אינו נזהר מחמץ שעבר עליו הפסח" – "כתבי הצדיק ריז"ס" (עמ' ק"ג).

ובנו"ט לציין המעשה בסוחר משקאות
חריפים בירושלים שהיו חמץ גמור ונזכר בער"פ אחר חצות היום שלא הספיק למכור את חמצו עדיין והיה מדובר בהפסד גדול של כל החנות ובא לרבינו לשאול מה יעשה. שאלו רבינו האם כל העסק שלו רשום כחוק הממשלה ללא שום דופי. אמר לו, שכן ויש לו בביתו את כל התעודות והמסמכים המעידים על כך שביט העסק פועל כחוק. אמר לו רבינו, אם כן, לך לביתך, הכן לך שלחן ליל הסדר ותמתין שיבואו שוטרים לקחת אותך לבית הסוהר, אך אל דאגה, עד ליל התקדש החג תשתחרר. ליבנתיים שלח רבינו שניים מתלמידיו ללכת ע"י בית המרחץ, שם היו נמצאים תמיד המלשינים והמוסרים שזו היתה פרנסתם